

Univerzita Karlova v Praze

Filosofická fakulta

Ústav politologie

Diplomová práce

Jan Májíček

Politická filosofie Slavoj Žižka

Political Philosophy of Slavoj Žižek

„Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracoval samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů, literatury a dalších odborných a relevantních zdrojů.“

V Praze, dne 24. 7. 2013

Jan Májíček

V této práci se zabýváme politickou filosofií Slavojе Žižka. Naším cílem je prozkoumat jeho myšlení v kontextu hledání politické strategie emancipačního projektu pro 21. století. V první části práce se zaměříme na analýzu kapitalismu a jeho fungování z perspektivy Lacanova diskurzu univerzity. Poté se přesuneme ke kritice ustrnulého pojetí subjektu v marxismu a rozptýleného subjektu u postmarxistický radikálních demokratů. Pokračovat budeme k tzv. komunistické hypotéze. V druhé části práce pak zhodnotíme to, jak se projevuje Žižkova teoretická analýza na jeho pozici ke třem vybraným sociálním konfliktům a hnutím.

Klíčová slova: kapitalismu, Žižek, Lacan, Mouffe, Laclau, Hardt, Negri, diskurz univerzity, slast, demokracie, multituda, třída, antagonismus, sociální hnutí

In our thesis we will discuss political philosophy of Slavoj Žižek. Our aim is to explore his thoughts in the context of searching for an emancipatory strategy for 21st century. In first part of our thesis we will concentrate on the analysis of functioning of capitalism from the perspective of Lacan's discourse of university. Then we will move to the criticism of static subject in Marxism and dispersed subject in thoughts of post-Marxist radical democrats. We will continue to so called communist hypothesis. In second part of our thesis we will discuss how Žižek's theoretical approach affects his position to the three selected social conflicts and movements.

Key words: capitalisms, Žižek, Lacan, Mouffe, Laclau, Hardt, Negri, univerzity
discourse, enjoyment, democracy, multitude, class, antagonisms, social movement

Obsah

1. Úvod.....	10
2. Fantasma	13
2.1 Společnost slasti	16
3. Kritika liberální demokracie	17
3. 1. Diskurz univerzity	19
3. 2. Podobnost mezi kapitalismem a reálným socialismem.....	21
3. 3. „Vše je dovoleno“	22
3. 4. Překročit hranice	23
4. 5. Demokratický fundamentalismus.....	24
4. 6. Demokracie jako politický horizont?	26
5. Společenská změna a její nositel	27
5. 1. Pracující třída	27
5. 2. Radikálně demokratická pozice	30
5. 3. Demokratický paradox	32
5. 4. Multituda	34
5. 5. Ani jedno ani druhé	35
5. 6. Strana.....	38
6. Začít úplně od začátku	41
6. 1. Čtyři antagonismy nebo jeden?.....	42
6. 2. Změněné podmínky.....	44
6. 3. Relevance pojmu třída.....	46
6. 4. Komunistická hypotéza	47
7. Alterglobalizační hnutí	50
8. Stávka učitelů – o buržoazii s výplatní páskou.....	53
9. Globální protesty 2010 - 2013	55
10. Závěr	57
10. 1. Společnost odsouzená k slasti	57

10. 2. Kritika radikální demokracie.....	58
10. 3. Relevance pracující třídy.....	59
10. 4. Nebezpečné ideje	60
10. 5. Od teorie k praxi.....	61
11. Literatura.....	63

Motto:

„Pomoc pouze zastavuje rostoucí propast. Obchod a podnikatelský kapitalismus dostává z chudoby více lidí než pomoc.“

- Bono Vox, projev na Global Social Enterprise pořádané Gerogetown University

„Co chybí, to chybí.“

- Elías Kontra, postava zapatistického detektivního románu, jehož spoluautorem je Subcomandante Marcos, mluvčí Zapatovy armády národního osvobození (EZLN)

1. Úvod

Cílem naší práce je prozkoumat politickou filosofii slovinského filosofa Slavoj Žižka. Nejde nám zde o úplný a vyčerpávající výčet všech komponentů jeho myšlení. Není to ani dost dobře možné, neboť jeho dílo zahrnuje do dnešní doby více jak pět desítek knih z nichž více jak polovina se objevila přinejmenším v jednom ze světových jazyků. Některé z nich (*Mluvil tu někdo o totalitarismu*,¹ *Nepolapitelný subjekt*,² *Jednou jako tragédie, podruhé jako fraška*,³ *Podkova nade dveřmi*⁴) vyšly také v českém jazyce. V roce 2007 vznikl pod názvem *International Journal of Žižek Studies* dokonce teoretický časopis, který se věnuje jeho dílu.⁵

Žižek začal anglicky publikovat už v roce 1989 a v roce 2006 byl uznávanou autoritou v oblasti sociální teorie, kontinentální filosofie, teorie filmu, literárních a kulturních studií. Za jeho největší přínos se pak považuje uvedení francouzského filosofa a psychoanalytika Jacquese Lacana širšímu evropskému publiku a využívání lacanovské psychoanalýzy k interpretaci populární kultury.

Jak je zřejmé z jeho rozsáhlého psaného díla, vyjadřuje se Slavoj Žižek k mnoha tématům od války v Iráku, náboženský fundamentalismus, globální finanční krizi, biotechnologiím, k filmům Alfréda Hitchcocka, Jamese Camerona nebo Davida Lynche. Navíc Žižek trvá na tom, aby jeho dílo bylo bráno vážně jako lacanovská intervence do politické filosofie a sociální teorie.

Jeho počáteční příspěvky do debat o kultuře a politice se nesly v duchu prohloubení demokracie skrze dalekosáhlé reformy. Ale v roce 2008 došlo k Žižkově hlubší radikalizaci, jak si všímají Matthew Sharpe a Geoff Boucher.⁶ V tom roce označil Žižek sám sebe za „komunistu“ a „dialektického materialistu“. Také vyzval k tažení za kulturní a politickou revoluci. Jeho politická filosofie je tak označována nejen za velmi temnou a obtížnou, ale také za velmi politicky kontroverzní. Ve všech knihách Slavoj Žižka můžeme nalézt úzké spojení mezi hlubokou teorií a politickými implikacemi.

---

¹ Česky 2007

² Česky 2007

³ Česky 2011

⁴ Česky 2009

⁵ International Journal of Žižek Studies, dostupné z <http://zizekstudies.org/>

⁶ Sharpe, M., Boucher, G.: Žižek and Politics, Edinburgh University Press, 2010; Sám Žižek ale o sobě tvrdí už v předmluvě k druhému vydání své knihy *For They Not Know What They Do* (první vydání 1991), že už zde stojí na pozicích dialektického materialismu a odmítá „ideologii demokracie“, viz. Žižek, S.: *For They Not Know What They Do*, str. 11 – 44, Verso, 2008

Jako perspektivu naší práce jsme si zvolili otázku, zda a jak může Žižkova filosofie přispět k emancipačnímu projektu 21. století. Tímto projektem máme na mysli možné alternativy společenského uspořádání, které by byly založeny na prohloubení demokracie do dalších oblastí života.⁷ Nejedná se o jasnou vizi nebo uspořádaný program. Jde spíše o negativní vymezení proti současnému stavu věcí, kdy dochází ke stále většímu vyprazdňování pojmů demokracie a svoboda, moc se zdá být unikat do neuchopitelných pater politiky a byznysu. Jak uvidíme níže, je s pojmem demokracie spojena poměrně velká obtíž.

Nejprve se seznámíme se základními pojmy lacanovské psychoanalýzy ve vztahu k Žižkově pojmání soudobého globálního kapitalismu. Prozkoumáme, co má na mysli, když tvrdí, že dnešní kapitalistická společnost je založená na slasti-jouissance

i, či dokonce, že nás nutí, abychom si užívali. Z toho, jak onu distribuci slasti-jouissance

i organizuje, vyplývá také kritičnost k politické formě dnešního kapitalismu, k liberální demokracii. Sám tento pojem se pro Žižka stává překážkou ve formulaci jakékoli smysluplné alternativy. Tímto tvrzením se budeme zabývat v části o tzv. demokratickém fundamentalismu a na něm navázané debatě mezi Slavojem Žižkem a stoupenci radikální demokracii jakými jsou Ernesto Laclau a Chantal Mouffe. Toto zkoumání nás přivede hledání nositele společenské změny a k Žižkově specifickému pojetí činu jakožto neintencionálního aktu, jakožto jevu, který subjekt podniká z nutnosti. Touto nutností je pak u Žižka revoluce.

Na první pohled by se mohlo zdát, že idea revoluce je starý model, který vyšel z módy. V určitém smyslu je to pravda a i to je jeden z důvodů, proč se k němu Žižek vrací, aby ho znovu zapojil do úvah o dalších krocích levice. O oživení zájmu o revoluci jakožto relevantní politický koncept se nepostarali jen kritičtí autoři Žižkova typu. Události posledních let vrátily pojem revoluce nikoli jako abstraktní pojem, ale reálný proces zpět na agendu a jejich teoretická reflexe je více než aktuální.⁸

Žižkova pozice ale nevychází pouze z aktuálních událostí, jakkoli ty mohou být vykládány jako podpora pro jeho dřívější argumentaci. Jde mu o otevření intelektuálního prostoru pro levici. Zatímco pravice chápe globalizovanou kapitalistickou ekonomiku jako

---

⁷ Mair, P.: Ruling the Void: The Hollowing of Western Democracy, in New Left Review, číslo 42, listopad – prosinec 2006

⁸ K problematice revolucí v některých arabských zemích viz. Dabashi, H.: The Arab Spring: The End of Postcolonialism, Zed Books, 2012 a Manson, P.: Why It's Still Kicking Off Everywhere: The New Global Revolutions, Verso 2013

otevřenou a tudíž přístupnou všem možnostem, levice jako by považovala základní koordináty soudobé politiky za naprosto zafixované.⁹

Levice v minulosti reagovala na realitu, kterou vytvořila pravice. Snahou Slavoje Žižka je prolomit tuto fixaci.

V druhé části naší práce pak podrobíme teoretický aparát Žižkova myšlení konfrontaci s jeho praktickou intervencí. Domníváme se, že na třech ilustrativních příkladech můžeme dobře ukázat, jaký má vztah Žižkova politická teorie k reálným politickým událostem a aktérům, a že nám tento pohled dopomůže k odpovědi na naši základní otázku: Co nám může říct Žižkova politická filosofie k emancipačnímu projektu pro 21. století. Jako příklad praktických intervencí jsme vybrali to, jak se postupně proměňoval jeho vztah k tzv. alterglobalizačnímu hnutí, jak reagoval na milionovou stávku učitelů ve Velké Británii a nakonec jeho postoj k protestům z let 2010 – 2013.

Jak už jsme poznamenali v úvodu rozsah díla Slavoje Žižka je opravdu veliký. Pro účely naší práce jsme vybrali ta díla, ve kterých se nejčastěji setkáme s řešeným tématem. Patří mezi ně *The Sublime Object of Ideology* (1989), *Tarrying with the Negative* (1993), *Welcome to The Desert of The Real* (2002), *Iraq: The Borrowed Kettle* (2004), *The Parallax View* (2006), první české překlady *Mluvil tu někdo o totalitarismu?* (2007) a *Nepolapitelný subjekt* (2007), *For They Know Not What They Do* (2008), *Podkova nade dveřmi* (2009) a *Jednou jako tragédie, podruhé jako fraška* (2011).

Velmi přínosným pro naši práci byly práce zabývající se interpretací základních pojmů Lacanovy psychoanalýzy, mezi něž patří zejména Evans, D.: *An Introductory Dictionary of Lacanian Psychoanalysis* (2005) a Fink, B.: *The Lacanian Subject* (1995).

Neocenitelný vhled i kritickou reflexi pak přinesla díla těchto autorů: Boucher, G., Glynnos, J., Sharpe M.(eds.): *Traversing the Fantasy: Critical Responses to Slavoj Žižek* (2005), Boucher, G, Sharpe, M.: *Žižek and Politics* (2010), Dean, J.: *Žižek's Politics* (2006).

---

⁹ Žižek, S.: *Capitalism, Foreign Policy* [on-line], listopad 2012, dostupné z: <http://www.foreignpolicy.com/articles/2012/10/08/capitalism>

2. Fantasma

Pro pochopení Žižkovy analýzy současného kapitalismu se musíme nejprve seznámit alespoň s některým z Lacanových pojmů, které při svém zkoumání používá.

Fantasma odpovídá na základní otázku toho, co jsem pro ostatní. Je to rámec, skrze který je některý empirický obsah, objekt, osoba, zkušenost nebo praxe převedena na „to“, po čem toužíme. Fantasma překrývá chybění v druhém a rámuje či nastavuje koordináty naší touhy. Ačkoliv většinou uvažujeme o fantasii jako o určité schopnosti vytvářet si představy o nás samotných, o druhých, o tom, co všechno dokážeme atd., jde u Slavojе Žižka o mnohem fundamentálnější strukturu. Zde čerpá přímo z teoretického aparátu vytvořeného Lacanem.¹⁰ Fantasma, potud, pokud nám říká jak toužit, udržuje naše touhy naživu. Ta je vždy nenaplněná. Fantasma nám také vysvětluje, proč nám chybí slast-jouissance, po které tolik toužíme.

Toto fantazmatické vysvětlení nám tak vytváří také druhého, který může naši slast-jouissance ukrást nebo koncentrovat veškerou slast-jouissance ve svých rukou a tak nám ji odepírat, jak si ukážeme na příkladu níže. Důležitý je nicméně fakt, že fantasma stále udržuje otevřenou možnost slasti-jouissance tím, že nám říká, proč slast-jouissance skutečně nezakoušíme.¹¹ Ve všech těchto i jiných případech, kde budeme hovořit o slasti-jouissance, je potřeba mít na paměti, že se nejedná o slast v běžném slova smyslu, ale o lacanovský psychoanalytický termín.

Slast-jouissance odkazuje k excesivnímu potěšení a bolesti, k tomu něčemu navíc, co mění potěšení ve fascinující a někdy až nesnesitelnou intenzitu. Jako příklad můžeme uvést rozdíl mezi přátelstvím a vášnivou láskou. Zatímco trávit čas s přáteli může být příjemné, zamilovat se může být mučivé. Je to ale zvláštní forma agónie, do které člověk upadá, agónie, která nás nicméně vede k pocitu, že jsme více naživu, více v souznění s tím, co dává životu, pro který žít i umírat, víc, než cokoli jiného. Slast-jouissance je toto něco extra, tento exces mimo dané, měřitelné, racionální a užitečné.

Jako názorný příklad používá Žižek pojetí fantazmatické organizace slasti-jouissance k vysvětlení etnického nacionalismu. Slast-jouissance je něco, co udržuje danou komunitu pospolu. Stejně jako Lacan, říká o slast-jouissance tohoto druhu, že jde o „to“.

---

¹⁰ Dean, J., Žižek's Politics, str. 12, Routledge, 2006

¹¹ Tamtéž

Nacionalistické „to“ není pouhým souborem specifických tradic, pokrmů, mýtů atd. Toto „to“ je naše přesvědčení, že všechny tyto rysy z nás dělají to, čím jsme a navíc nám jejich praktikování přináší slast-jouissance. „Národ existuje jen potud, pokud je jeho specifická slast znovu a znovu materializována v souboru sociální praxí a přenášena skrze národní mýty nebo fantazie, které mají tyto praxe podpořit.“¹²

Takto definované pojetí slasti-jouissance nám umožní rozlišovat mezi zeměmi, které jsou považovány za národní státy, ačkoli ve skutečnosti jako národní státy nefungují nebo jsou rozpolceny a rozděleny mezi řadu rozdílných národností (s rozdílnou organizací fantazmatu).

Tak můžeme sledovat kolaps, dezintegraci nebo proměnu národů v tom, jak se proměňuje jejich fantazma. Společenství nemůže být nadále společenstvím bez víry ve sdílenou slast-jouissance. Protože slast-jouissance společenství není složena z pozitivních atributů, dostávají se do popředí mýty, které mají obecně vysvětlit, jakým způsobem je naše slast-jouissance ohrožována druhými, kteří se jí pokoušejí ukrást, kteří se snaží zničit náš způsob života např. tím, že ho budou kontaminovat svou zvrácenou podobou slasti-jouissance. Dostáváme se tak k fantazírování o jejich slasti-jouissance. Nelíbí se nám projevy života druhých (jejich hudba, jak voní, jejich vztah ke tělesnosti atd.). Jejich způsob života se zdá být vtíravý, je to útok, jak se vychloubají, nehorázně odmítají obětovat svou slast-jouissance a podřídít se společnému symbolickému řádu.

Způsob, jakým si užívají svou slast-jouissance, z nich činí „je“, „druhé“, cizí. Nicméně i my jsme jejich prožíváním slasti-jouissance upoutáni, když je nenávidíme za to, že si užívají způsobem, jakým my nemůžeme. V určitém smyslu je vyjádření nenávisti k nim vyjádřením nenávisti vůči tomu, jak sami prožíváme svou slast-jouissance, ať už je to slast-jouissance, kterou předpokládáme (ačkoliv jsme ji nikdy neměli) nebo je to slast-jouissance, které nemůžeme uniknout. Naše slast-jouissance se stává reálnou do té míry, do jaké už jsme ji zbavení nebo do jaké je ohrožena tím, že nám bude ukradena.

Pokud bychom to měli ukázat na příkladu, je jím rasistické fantazma. V českém kontextu jsou to Romové, kteří by byli trojnásobně „vinni“. První jejich zločin z pohledu fantazmatu většinové společnosti by byl v tom, že jejich slast-jouissance je organizována jinak, než je ta naše: jiný životní styl, hlasitá hudba, život více na ulici než v soukromí bytů atp. Navíc nemusí chodit do práce a dodržovat zákony, zatímco „my“ ostatní musíme.

---

¹² Žižek, S.: *Tarrying with the Negative*, str. 202, Duke University Press, 1993

Druhým by pak bylo exkluzivní přístup k slasti-jouissance – k sociálním dávkám. Jedena z nejrozšířenějších rasistických představ je to, že Romové dostávají neuvěřitelně vysoké sociální dávky. V takové míře by je „bílý“ nikdy nedostal.

Zatřetí pak jejich exkluzivní přístup k slasti-jouissance podkopává či ohrožuje naši slast-jouissance. Hospodářská situace země je špatná a do toho přicházejí ti „zneužívači“ sociálních dávek, kteří vše ještě zhoršují. Ačkoli tedy neexistuje faktická souvislost mezi výplatou sociálních dávek a zhoršující se životní úrovní, přesto dokáže rasistické fantazma toto spojení vytvořit. Z rasistického fantazmatu se tak může stát silný mobilizační faktor, který, jak můžeme sledovat v posledním období, dopomáhá k účasti na rasistických demonstracích i lidem, které bychom neočekávali jako účastníky těchto akcí.

Na této struktuře Slavoj Žižek ukazuje, jak organizace fantazmatu podepírá ideologickou formaci společnosti. Ideologická formace je více než jen soubor významů nebo obrazů a také více než akumulované efekty rozptýlených akcí. Ideologie fixuje subjekt v bodě iracionálního excessu mimo význam nebo signifikaci, kterou poskytuje ideologická formace.¹³ Tento exces, částecčka, představuje nekompletnost formace a subjektu, na nějž je uplatněna ideologický výzva. Je to bod fixace a přichycení, to co nazývá Žižek s Lacanem „object petit a“.¹⁴

Fantazmata organizují a vysvětlují tento body. Zakrývají mezeru v ideologické formaci a slibují slast-jouissance (která byla ukradena, obětována, nebo k ní nemá subjekt přístup) a tím připojují subjekt ke skupině nebo společnosti předpokládané ideologií.

---

¹³ Dean, J., Žižek's Politics, str. 16, Routledge, 2006

¹⁴ Evans, D.: An Introductory Dictionary of Lacanian Psychoanalysis, str. 124, Routledge, 2005

2.1 Společnost slasti

Žižek zdůrazňuje, že takto pojatý pojem slasti-jouissance poskytuje nástroj, jak porozumět a kritizovat dnešní kapitalismus. Dovolí nám uchopit globální proudy kapitálu a informací.

Základním rysem pozdního nebo též globálního kapitalismu se způsob, jakým se z překročení hranic stává něco normálního.¹⁵ Místo toho, abychom se přizpůsobili stereotypům zodpovědného muže ve veřejném prostoru a pečující ženy v soukromí, jsou současné subjekty povzbuzovány k překračování všech genderových norem a hranic. Muži stejně jako ženy jsou dnes nabádány k budování kariéry, rozvíjení rodinného života, celoživotnímu vzdělávání a kulturnímu obohacování se. Síťové komunikační technologie (rychlý internet, mobilní telefony) umožňují rodičům pracovat více, aniž by se vzdávali rodinných vztahů. Stejně tak se klade důraz na hodnotu různých kultur: Kdo z nás ještě nebyl v thajské, mexické nebo restauraci? Kdo z nás si nepřivezl kimono z Japonska? Poslední model iPhoneu, moderní plazmové televize, 3D tiskárny, všemožné léky a doplňky stravy dokončily podle Žižka proměnu v kategoriích sociální příslušnosti z občana na spotřebitele.

---

¹⁵ Žižek, S.: *Tarrying with the Negative*, str. 56, Duke University Press, 1993

3. Kritika liberální demokracie

Nacismus kondenzoval a přenesl zásadní sociální antagonismus třídního boje na naturalizovanou a rasizovanou postavu „Žida“. Společenské fantasma pak znamenalo, že slast-jouissance byla zcizen tím druhým (Židem). U stalinismu byla slast-jouissance organizována jak perverze autentického revolučního impulsu. Stát vytvořený na základě deklarovaného vítězství v třídní válce, poskytoval slast-jouissance v podobě toho, že jedinec plnil svou povinnost; přemíra násilí byla oprávněná nebo omlouvaná ve jménu úspěchu práce strany.¹⁶ U liberální demokracie, kterou Žižek považuje za politickou formu západního kapitalismu, je pak slast-jouissance organizována jako přímé užívání si.

Kritiku liberální demokracie bere Slavoj Žižek jako aktuální politickou debatu o strategii levice. Ve své analýze se opět opírá o pojetí lacanovské pojetí slasti-jouissance a způsob, jakým ji kapitalismus organizuje.¹⁷

K vysvětlení používá Žižek Lacanovu teorii diskursů. Ten ji začal rozvíjet na počátku 50. let 20. století. V pojmu „diskurs“ chtěl Lacan zdůraznit nadindividuální povahu jazyka, totiž fakt, že promluva vždy implikuje další subjekt. V roce 1969 toto intersubjektivní pojetí ještě zesílil a začal chápat „diskurs“ jako sociální pouto, které je založeno v jazyce.¹⁸

Základním Lacanovým rozvrhem jsou čtyři diskurzy, které vyjadřují čtyři způsoby sociálního pouta, čtyři možné artikulace symbolické sítě, která reguluje intersubjektivní vztahy. Mezi tyto čtyři diskurzy patří diskurz pána, diskurz univerzity, diskurz hysterika a diskurz analytika. Každý diskurz je představován čtyřmi symboly:

S1 = hlavní signifikant

S2 = vědění

\$ = subjekt

a = slast-jouissance

---

¹⁶ Pro detailní rozbor Žižkovy analýzy nacismu a stalinismu viz. Dean, J.: *Žižek's Politics*, kapitola 2, Routledge, 2006

¹⁷ Dean, J., *Žižek's Politics*, str. 96, Routledge, 2006

¹⁸ Evans, D.: *An Introductory Dictionary of Lacanian Psychoanalysis*, str. 44 - 46, Routledge, 2005

Jednotlivé diskurzy odlišuje pozice, kterou jednotlivé symboly v každém z nich mají (viz obr. 1). Pro každou pozici v každém ze čtyř algoritmu existuje jméno. Zde používáme pojetí, které využívá i Slavoj Žižek, ačkoli Lacan dával pozicím různá jména.¹⁹

<u>činitel</u>	<u>druhý/é</u>
pravda	produkce

Obr. 1

Každý diskurz je definován tím, že symboly jsou umístěny v různé pozici. Jejich pořadí v grafu se však nemění a změna jejich pozice je způsobena vždy posune, všech prvků buď po směru, nebo v protisměru hodinových ručiček vždy o čtvrtinu. Pokud si tedy představíme hodiny jsou pozice jednotlivých symbolů totožné s hodnotami 12, 3, 6 a 9. Pozice vlevo nahoře (činitel) je dominantní pozicí, která určuje diskurz.

---

¹⁹ O Lacanových diskurzech podrobněji v Fink, B.: The Lacanian Subject, kapitola 9, Princeton University Press, 1995

3.1 Diskurz univerzity

Žižek si vybírá ze Lacanových diskurzů diskurz univerzity proto, neboť pro něj z horní a dolní poloviny tohoto grafu vyplývají přesné vhledy do fungování současného kapitalismu.²⁰

Než ukážeme, v čem, musíme s podívat na to, jak funguje kapitalismus v podobě diskurzu univerzity (viz obr. 2).

S2   a
S1   \$

Obr. 2

S2 (vědění, řetěz signifikantů) představuje na první pozici roli činitele/aktéra nebo řečníka. To nám říká, že v kapitalismu mluví fakta. Nevycházejí z Pána (S1), ačkoli spoléhají na skrytý nebo podporující fakt moci, autority, které je řídí (S1 je v pozici pravdy). Protože autorita je skrytá, fakta o sobě tvrdí, že mluví sama za sebe. Co říkají? To je otázkou názoru, protože fakta nebo znalosti, které v diskursu univerzity promlouvají, nejsou integrovány do srozumitelného symbolického uspořádání. Místo toho jsou navzájem konfliktními vodítky nepřeborného množství expertů. Příkladem pak mohou být rady, které jídlo preferovat a proč, jakou zubní pastou nejlépe ošetřit své zuby a zbavit je všech nečistot, který automobil si pořídit atd. Experti také využívají data, které mohou podepřít jejich ekonomické či finanční předpovědi. Není vůbec výjimkou, že se experti neshodnou a doporučují protichůdná opatření.

S2 se obrací na (a) a pod ním je skrytý subjekt (\$). Toto umístění nám říká, že znalost nebo experti se obracejí na subjekt jakožto na objekt, exces, nebo jádro slasti-jouissance. Objekt, na který se obracejí experti tak může být tělem nebo souborem potřeb, osobou jakožto souhrnem kvantifikovatelných potřeb, nebo osobou s určitou geografickou pozicí, nebo někým patřícím do určité skupiny. Rozhodně to však není subjekt, který bychom mohli považovat za rozumného aktéra demokratické politiky. Na osobu se obracejí jakožto na objekt, na soubor potřeb, tužeb a pudů, na objekt, který může být vhodně posouván a

²⁰ Žižek, S.: Jacques Lacan's Four Discourses, Lacan.com, [on-line], dostupné z <http://www.lacan.com/zizfour.htm>

podmaňován různými silami. Ve variantě diskurzu univerzity nemá subjekt symbolickou identitu. Graf ukazuje, že \$ se neidentifikuje s S1. Subjekt je spíše vedlejším produktem procesu, ve kterém se znalost obrací k slasti-jouissance.²¹

To znamená dvě věci. Zaprvé, jak už jsme uvedli, je subjekt redukován na výsledek různých tužeb. Jeho identita je tedy v kapitalismu určována zbožím, které vlastní či spotřebovává. Zadruhé nedochází k žádné ideologické identifikaci. Každý může být tím, čím chce. Tak je původní chybění dané neexistencí nějaké symbolické identity nahrazeno nepřeborným množstvím drobných radostí, které nám konzumerismus nabízí. Místo smyslu přichází spotřeba.

Žižek tak tvrdí, že pozdní kapitalismus se vyznačuje 1) příkazem, abychom si užívali a 2) poklesem symbolické efektivity. Pozdně kapitalistický subjekt je podporován v hledání, rozvíjení a vyjadřování sebe sama. Má si užívat hojnosti sexuálního života, budovat svou kariéru, vypadat co nejlépe, kultivovat svou intelektuální či duchovní část, přičemž nezáleží na tom, co to stojí.

Diskurz univerzity nám umožňuje pochopit, že oslabování či úplné popření nějakého „vyššího“ zájmu, který by určoval náš život, vede k posílení přesvědčení, že konečným cílem, je život sám. Struktura diskurzu univerzity ukazuje, že se předpokládá autorita (expertů), ačkoli je tato sama popírána; Pán není v pozici činitele, ale zaujímá míst pravdy.

---

²¹ Srovnej Fink, B.: The Lacanian Subject, Princeton University Press, 1995 a Dean, J., Žižek's Politics, Routledge, 2006

3.2 Podobnost mezi kapitalismem a reálným socialismem

Reálsocialistické a kapitalistické uspořádání si jsou podobné právě v diskurzu univerzity.

Pro oba dva platí, že v obou formacích vládou experti. U kapitalistické společnosti jsme si již příklady uvedli. V případě minulého režimu jde o to, že tento režim deklaroval schopnost řídit a plánovat fungování společnosti pomocí expertní znalosti – ať už to bylo ekonomické plánování nebo znalo „logiky dějin“, která vedla rozhodování představitelů vládnoucích stran.

Diskurz univerzity je také druhou stránkou mince při Žižkově analýze stalinismu, kde jej doprovází diskurz perverta. Jím se ale nebudeme zabývat, neboť to překračuje primární cíl naší práce.

3.3 „Vše je dovoleno“

Úpadek „efektivita symbolična“ (nebo-li zhroucení velkého Druhého) odráží naprostou nejistotu, ve které se pozdně kapitalistický subjekt nalézá. Graf diskurzu univerzity to vyjadřuje ve své dolní polovině: S1 - \$. Pozdní kapitalismus nenabízí subjektům symbolickou identitu; nabízí jim imaginární identity, tj. způsoby jak se představovat, že si užívají. Tyto identity se přesouvají a mění, získávají jiné atributy a jiný význam v různých kontextech. Co se jednou zdálo být radikální a pobuřující se snadno stane kýčem a úplným mainstreamem. Tím vzniká veliký problém pro politickou strategii. Pokud je tedy v západních společnostech „všechno povoleno“, tj. symbolická rovina nemá zásadní politické efekty, jak je možné něčeho dosáhnout?

Abychom tuto otázku pochopili lépe, srovnajme si „efektivitu symbolična“ nebo „identifikovaný subjekt“ (což jsou jen dva úhly pohledu na stejnou věc) příkladem z minulosti. Pro reálný socialismus nebyli nebezpeční lidé, kteří se smířili s kupříkladu normalizační realitou. Chodili na oficiální akce, mávali mávátky, řádně zdobili okna na příslušná výročí, účastnili se schůzí a voleb a ve soukromém životě dávali jasně najevo, že jde jen o hru a důležitým je heslo „kdo nekrade, okrádá rodinu.“ Naopak, nebezpeční byli lidé, kteří brali ideologii režimu vážně. Tímto způsobem by se dala interpretovat represe proti Chartě 77, která nežádal nic víc, než aby režim dodržoval to, k čemu se sám přihlásil.

Příkladem jiné podoby oslabení symbolična z dnešní doby jsou podle Žižky lidská práva. Ta jsou podle něj depolitizovaná, tedy nejsou dostatečně univerzální. Lidská práva tak v soudobých diskusích trpí depolitizací tím, že obětem jsou připisována způsobem, který je vylučuje jako politické subjekty. Akce, které jim mají pomoci, nezaručují jejich práva, ale právo západních mocností na politickou, ekonomickou, kulturní a vojenskou intervenci do zemí tzv. Třetího světa právě s odkazem na lidská práva.²² To však neznamená, že bychom se měli (těchto) práv vzdát. Naopak, jde o to hledat způsob, jakým o nich nově přemýšlet a nově je naplňovat.

---

²² Žižek, S.: *The Parallax View*, str. 341, MIT Press, 2006

3.4 Překročit hranice

Klíčovým prvkem tohoto procesu je pro Žižka překonání hegemonie liberální demokracie. Liberální a pragmatické přístupy k politice vyjadřují akceptaci tvrzení, že jakékoli „velké“ pokusy změnit komplexní společnost pozdního kapitalismu vedou buď k totalitním vládám, které zakoušelo 20. století nebo jsou nerealistické. Naproti tomu pragmatické jednání v rámci vytyčených pravidel, je tím druhem politiky, který má mít smysl.²³

Žižek konfrontuje obě tyto mainstreamové teze a tvrdí, že je to past, do které nás chytá právě hegemonie liberální demokracie. V rámci jejích koordinátů končí jakýkoli krok proti nacionalismu, fundamentalismu nebo etnickému násilí jako posílení moci kapitálu a záruka selhání demokracie. Její forma je podle něj neoddělitelně a nutně omezena jejím partikulárním obsahem, který podmiňuje a omezuje její univerzálnost. Žižek se tak ptá, zda to nás to nemá vést k opuštění demokracie?

Autor je totiž z podstaty své teorie kritický k procedurám a institucím soudobé liberální demokracie. Odkazuje se na každodenní praxi, kterou můžeme sledovat v médiích a tvrdí, že pokud současné demokratické struktury privilegují bohaté a vylučují chudé, pokud tedy víme, že pokusy o inkluzi zůstávají omezeny na národní hranice, a pokud víme, že expanse a intenzifikace síťové komunikace, která měla posílit demokratickou participaci, slouží primárně k integraci a konsolidaci komunikativního kapitalismu,²⁴ proč by se naše aspirace a úsilí nemělo směřovat k něčemu jinému, než je demokracie? Proč tváří v tvář zjevné neschopnosti demokracie reprezentovat spravedlnost na poli sociální, která se projevovala dekonstrukcí sociálního státu ve prospěch nadnárodních korporací a mezinárodních finančních skupin, jsou kritičtí političtí myslitelé stále ochotni držet se aranžmá, které může být snadno vyplněno fundamentalismem, nacionalismem nebo konzervativismem diametrálně odlišným od jakéhokoli emancipačního projektu?

---

²³ Srovnej Fukuyama, F.: Konec dějin a poslední člověk, Rybka Publisher, 2002

²⁴ Ke kritice komunikativního kapitalismu viz. Dean J.: Communicative Capitalism, str. 51. – 74, in Clutural Politics 1,1 (2005)

4.5 Demokratický fundamentalismus

Žižkova kritičnost vůči demokracii není pouhým radikálním gestem. Aniž bychom chtěli autorovy názory psychologizovat, nalézáme v nich ohlasy zkušeností z bývalé Jugoslávie a bývalého východního bloku. Žižek vyjadřuje pocit řady Východoevropanů, kteří usilovali o demokracii a místo toho dostali kapitalismus, a v případě Jugoslávie také nacionalismus.²⁵ Demokracie slibovala naději a svobodu na uspořádání, které by umožnilo lidem vytvořit pravidla a praxi skrze níž by mohli žít své životy. Vláda ve všeobecném zájmu se v nových demokraciích objevila jako vláda kapitálu. Politické volby byly omezeny neoliberální tržní logikou globalizovaného kapitalizmu, ve kterém hrály dominantní roli Západní Evropa a Spojené státy.²⁶ V době po rozpadu tzv. reálného socialismu se zrodilo podle Žižka přesvědčení, že kapitalismus je demokracie a demokracie kapitalismus. Žižek se teď ptá, zda je levice opravdu odsouzena k tomu, aby něco takového hájila?²⁷

Skepticismus vůči demokracii ale není nový Žižkův postoj. Svou kritiku vyjadřuje už v práci, kterou napsal před rozpadem Východního bloku v roce 1989, v *Sublime Object of Ideology*: „Pravdou je, že demokracie je náchylná ke všem formám manipulace, korupce, demagogie... Tak zvaná reálná demokracie je jen jiný název pro nedemokracii...”²⁸ Nicméně tím se demokracie nevyčerpává. „Ačkoli `ve skutečnosti` existují jen `výjimky` a `deformace`, univerzální pojem demokracie je `nutnou fikcí`, symbolickým faktem, bez něhož by se demokracie ve všech svých formách, nemohla reprodukovat.”²⁹ Žižek se ptá, do jaké míry můžeme pracovat s pojmem liberální demokracie jakožto s univerzálním. K této problematice se neustále vrací zejména při debatách o politické strategii současné levice, jak uvidíme níže. Přichází s pojmem „demokratický fundamentalismus”. Ten se dá vykládat dvěma způsoby: Zaprvé odkazuje demokratický fundamentalismus ke spojení mezi liberální demokracií a etnickým či náboženským fundamentalismem. Místo toho, aby byly liberální demokracie a fundamentalismus dvě protikladné síly v ideologickém boji, jsou oba součástí dnešní ideologické formace. Fundamentalismus není autentickým zachováváním tradic proti silám modernizace. Jde spíše o postmoderní přivlastnění kulturních forem v rámci globálního

---

²⁵ K nacionalismu na území bývalé Jugoslávie viz. Bose, S.: *Contested Lands: Israel-Palestine, Kashmir, Bosnia, Cyprus and Sri Lanka*, kapitola Bosna, Harvard University Press, 2007

²⁶ K dominantnímu přejímání kulturní, ekonomických a politických vzorců ze Západní Evropy a USA viz. Ritzer, G.: *McDonaldizace společnosti*, Academia, 2003

²⁷ Žižek, S.: *For They Know Not What They Do*, str. 270, Verso, 2008

²⁸ Žižek, S.: *The Sublime Object of Ideology*, str. 166, Verso, 2008

²⁹ Tamtéž, str. 167

kapitalismu: Talibán v době, kdy byl u moci prováděl reálpolitiku³⁰ včetně daňových úprav a rozvíjení spolupráce zejména s Pákistánem, který režim Talibánu využíval pro posílení své mocenské pozice v regionu. Vláda Talibánu se účastnila, byť velmi omezeně, mezinárodního obchodu.

Stejně tak demokracie není protiváhou fundamentalismu; demokracie je smíchána s fundamentalismy různého druhu. Proto je volba mezi fundamentalismem a demokracií falešná. Nejen že předpokládá hegemonii demokracie, ale navíc popírá svůj vztah k fundamentalismu.³¹ Tato falešná volba je jedním ze způsobů, jak liberální demokracie zajišťuje, že se v politice ve skutečnosti nic nestane, že vše (globální kapitalismus), bude tak jako vždy.

Druhým způsobem, jak chápat demokratický fundamentalismus je v rámci této jeho hegemonie, tj. jako základní rámec, který se zdá být imunní vůči zpochybnění a negaci. Demokracie dnes není živoucí, dýchající politická aktivita. Jevová suspense sociální hierarchie je formou svého opaku: zakrývá antagonismus, který trhá sociálně.¹⁴ Řečeno jinak, proč by měl být někdo spokojený s demokracií, která je redukována na volby, které nedokážou odpovědět na požadavky a touhy mnohých voličů? Kde je demokratická kontrola a projev demokratické vůle v systému, který je poháněn soutěží o finanční příjmy a prestiž mezi elitami, které se ve své většině shodnou na zásadních otázkách?³² Redukcí demokracie na volby se demokratický fundamentalismus snaží zajistit, že se nic nestane. Vylučuje politiku, pokud za politiku budeme považovat činy, které mohou vést k zásadním změnám. V druhém smyslu tak demokratický fundamentalismus odkazuje ke způsobu, jakým demokracie svazuje naše uvažování: vše, co není demokratické je z podstaty špatné, totalitářské a nepřijatelné pro jakéhokoli racionálně uvažujícího člověka.

Demokratická univerzalita se tak jeví v Žižkově uvažování jako nezbytná fikce, jako nemožná univerzalita, která se nám otevírá díky excesu, překážce nebo vadě, které ji brání ve skutečné realizaci.

---

³⁰ Také současné subjekty, které se hlásí k politickému islámu, jako je Muslimské bratrstvo v Egyptě, či turecká strana Spravedlnosti a rozvoje neprosazují návrat k tradičním společenským formacím, ale provádí politiku v mezích daných kapitalistickým systémem.

³¹ Žižek, S.: *Welcome to The Desert of The Real*, str. 151, Verso, 2002

³² Mair, P.: *Ruling the Void: The Hollowing of Western Democracy*, in *New Left Review*, číslo 42, listopad – prosinec 2006

4.6 Demokracie jako politický horizont?

Pro Žižka demokracie jednoznačně konečný horizont není, protože je pro něj formou, kterou na sebe bere kapitál; je to způsob, jakým organizujeme naši slast-jouissance. Co brání radikálnímu zpochybňování kapitalismu je právě víra v demokratickou podobu boje proti němu. Zachovávat věrnost demokracii znamená vyhnout se naléhavému úkolu politizovat ekonomii a představit jiný politický model.³³ Stále zde ale musíme mít na paměti, že pokud Žižek mluví o demokracii, mluví o její mainstreamové podobě.

V polemice s dalšími kritickými autory nám Žižek ukazuje „skutečnost, že /autoři jako/ Butlerová, stejně jako Laclau při své kritice starého `esencialistického` marxismu, také mlčky přijímají soubor předpokladů: nikdy nezpochybnili základy kapitalistické tržní ekonomiky a liberálně demokratického politického režimu; nikdy nepředstavili možnost existence naprosto jiného socio-ekonomického systému. Tím opouští stejně jako `postmoderní` levice tyto otázky: všechny změny, které navrhuji, jsou změnami v tomto ekonomicko-politickém režimu.“³⁴

Takové vyjádření bylo částí teoretiků považováno za prosté intelektuální pozérství. Chápali jej jako způsob, jakým se snaží Žižek být radikálnější než všichni ostatní a povýšit se tak nad všechny dekonstrukcionalisty, multikulturalisty, spinozisty a další. Na tuto Žižkovu výtku reaguje Ernesto Laclau a říká, že „...mě čtenáři musí omluvit za to, že se usmívám při pohledu na toto r-r-revoluční sebeuspokojení, která tato pasáž odráží. Jako kdybychom si Butlerová a já nedokázali představit možnost naprosto odlišného ekonomicko-politického režimu. Žižek to nedělá také...chce odstranit kapitalismus; nyní nám sděluje, že se chce zbavit také liberálně-demokratických režimů, které mají být nahrazeny, pravda, naprosto jiným socio-ekonomickým režimem, o kterém nám z nedostatku slušnosti nic neříká.“³⁵ Než se ale postíme do podrobnějšího popisu této debaty mezi Žižkem a zástupci postmarxistické teorie radikální demokracie, podívejme se, jak se Žižek staví ke klasické marxistické perspektivě.

---

³³ Srovnej Mészáros, I.: *Beyond Capital*, Monthly Review Press, 2000

³⁴ Butler, J., Laclau E., Žižek S.: *Contingency, Hegemony, Universality*, str. 288 - 289, Verso, 2000

³⁵ Tamtéž, str. 289

5. Společenská změna a její nositel

5.1 Pracující třída

Pokud šlo o identifikaci nositele společenské změny, existovalo v marxismu vždy napětí. U Marxe nalezneme několik velmi jasných vyjádření: „Ze všech tříd, které dnes stojí proti buržoazii, je skutečně revoluční třídou jen proletariát“; „Buržoazie produkuje především svého vlastního hrobaře. Její zánik i vítězství proletariátu jsou stejně nevyhnutelné“; „Nechť se panující třídy třesou před komunistickou revolucí! Proletáři v ní nemají co ztratit, leda své okovy. Dobýt mohou celý svět.“³⁶ O nositeli společenské změny, revolučním subjektu, není v jeho pojetí sebemenších pochyb. Tou měrou, jak se rozvíjela moderní kapitalistická výroba, vytvářely se podmínky pro absorpci stále většího množství pracovní síly do takto vznikajícího moderního průmyslu. Tito lidé byli zbaveni veškeré své existenční nezávislosti, protože po příchodu z venkova do města se stali závislými na prodeji své námezdní práce.³⁷ Neměli doslova co ztratit.

Pokračující rozvoj kapitalismu, růst životní úrovně a integrační tendence, které vedly až ke vzniku sociálního státu, sice základní společenský antagonismus třídního boje neodstranily, ale rostoucí společenská stratifikace zkomplikovala jednoznačnou identifikaci revolučního subjektu.³⁸

Často tak na představitele marxismu doléhala námitka, že jejich revoluční subjekt, místo toho, aby buržoazii svrhl, se rád spokojí s nárůstem mezd a zlepšení pracovních podmínek. Zejména pak v 60. a 70. letech došlo k hledání nových nositelů revolučního potenciálu.³⁹

Pokud bychom hledali soudobou klasickou marxistickou tradici a její odpověď na otázku, jak dnes vypadá nositel společenské změny, byla by odpověď asi takováto: na začátku je důležité mít na paměti, že třída je relační a nikoli jen empirický koncept. Třídy se formují ve vztahu jedna k druhé. Tyto jejich vztahy jsou antagonistické, je pro ně charakteristický rozpor

---

³⁶ Marx, K., Engels, B.: Manifest komunistické strany, Marxistický internetový archiv [on-line], dostupné z <http://www.marxists.org/cestina/marx-engels/1848/manifest/index.htm>

³⁷ Ke vzniku kapitalismu viz. Wood, E. M.: Počátky kapitalismus, Svoboda Servis, 2011; Engels, B.: Postavení dělnické třídy v Anglii, in Sebrané spisy Marxe a Engelse, sv. 2, SNLP, 1957

³⁸ Na proměny v kompozici pracující třídy poukázal např. Gorz, A.: Farewell to The Working Class, Pluto Press, 1982

³⁹ Molyneux, J.: What Is Real Marxist Tradition?, Haymarket Books, 2003

zájmů. Jsou to tak vztahy boje a boj charakterizují celý soubor praxí, který produkuje a reprodukuje vztahy mezi třídami.

Tyto vztahy jsou primárně utvářeny okolo produkce a reprodukce. Třidu nalézáme v prolínání jednotlivých praxí spojených s produkcí a reprodukcí zboží a kapitálu, s produkčními prostředky a s reprodukcí systému jako celku.

Je třeba poznamenat, že třídní učení nemá nic společného s „subjektivní“ pozicí jejích členů. Řecko-francouzský marxista Nicos Poulantzas používal užitečné rozlišení mezi „třídním určením“ a „třídní pozicí“.⁴⁰ Ta první odkazuje k objektivní situaci třídy v rámci produkčních vztahů, tj. někdo vlastní produkční prostředky a někdo jiný je uvádí do pohybu prodejem své práce. Druhá odkazuje na orientaci tříd, nebo frakcí nebo členů třídy v rámci třídního boje. Člen jedné třídy může zaujmout pozici, která je v protikladu se zájmy své třídy, jakkoli nepřestává být členem své třídy.

Takto stručně načrtnuté schéma pak znamená, že pokud patříte k pracující třídě, reprodukuje systém tím, že prodáváte svou pracovní sílu ve formě zboží kapitalistovi. Ten vlastní produkční prostředky a extrahuje z vaší práce nadhodnotu. Pokud jste kapitalista, reprodukuje systém tím, že nakupujete různé složky kapitálu, dáváte je dohromady s nakoupenou lidskou prací a zboží takto vyrobené prodáváte na trhu. Pokud jste úspěšný kapitalista, tak získáte větší podíl nadhodnoty. Kdykoli se tedy investujete své peníze a vrací se vám nadhodnota, jste kapitalistou.

Samozřejmě, že ve skutečnosti nejsou věci tak jednoduché. Všude tam, kde vznikl kapitalismus, zůstali a zůstávají zbytky předkapitalistických tříd: drobní rolníci, šlechta. Existují také deklasovaní jedinci na okraji společnosti, které Marx nazýval „lumpenproletariátem“. Samozřejmě uprostřed existují vrstvy, které zaujímají pozici někde „mezi“ těmi hlavními třídami kapitalistické společnosti. V počátcích kapitalistické společnosti to byli zejména nejrozumnější odborníci, obchodníci a malí podnikatelé, v klasické marxistické terminologii nazývaní „maloburžoázie“. Jak se kapitál stále více centralizoval, byly tyto skupiny stále více pohlcovány jednou či druhou hlavní třídou.

Zrod nové střední třídy se pak dá vystopovat v proběhu druhé poloviny 20.století jako odpověď na bojovnost pracujících. Zahrnuje to např. rozvinutí technického a disciplinačního aparátu, řízeného řediteli a vedoucími, který umocňuje podřízení práce kapitálu. Tato skupina junior manažerů a středních manažerů, IT specialistů, oddělení lidských zdrojů apod.

---

⁴⁰ Poulantzas, N.: *Classes in Contemporary Capitalisms*, NLB, 1975

disponují s určitou mírou sociální moci, kterou jim přenechávají vlastníci kapitálu a obvykle jsou za to odměněni malou částí zisku ve formě odměn nebo rozličných bonusů.⁴¹

Ale i toto je ještě příliš zjednodušující popis, protože pro každou třídu platí, že uvnitř ní samotné existují další štěpení a rozrůznění (odvětví, národnost, rasa, pohlaví, náboženství atd.). Hovořit o třídě tedy neznamena pojímat ji a priori jako něco uniformního, jednotného. Jednota se nedá získat jinak než bolestnou a dlouhodobou politickou činností. I tak pak hovoříme pouze o jednotě relativní, ale to bychom zacházely do detailů, pro které není v této práci místo.

Jednota je politická konstrukce nikoli něco přirozeně daného. A právě v politice, tedy ve formulování zájmů a identit se poté vytváří praktická jednota uvnitř třídy.

Zjevným argumentem, se kterým se musí zastánci klasické marxistické tradice vyrovnat je tvrzení, že žijeme v postindustriální společnosti, pracující třída zmizela nebo je zásadně redukována buď tím, že je převedena do sektoru služeb nebo tím, že klasická průmyslová produkce v tzv. prvním světě přestává existovat. Jedním z autorů, kteří takovouto představu formulovali byl britský sociolog Daniel Bell ve své knize *The Coming of Post-Industrial Society*. Bellovo tvrzení o postindustriální společnosti se stalo v druhé polovině 70. a 80. letech 20. století velmi vlivnou tezí mezi nejrůznějšími společenskými vědci, kteří se ve svých pracech zabývali oddělením vlastnictví od kontroly, následným nástupem manažerské technokracie, fragmentací společenských tříd do shluků přesahující skupinové zájmy.⁴²

---

⁴¹ Callinicos, A.: *Against Postmodernism*, Polity Press, 1991

⁴² Srovnej Bell, D.: *The Coming of Post-Industrial Society*, Basic Books, 1976; Gershuny, J.: *After Industrial Society? The Emerging Self-service Economy*, Macmillan Press, 1978

5.2 Radikálně demokratická pozice

Post-marxisté jako je např. Ernesto Laclau a Chantal Mouffe se snaží na problém nejasnosti nositele společenské změny odpovědět tím, že pluralizují boje a identifikují celou škálu politických aktivit a změn. V tom případě není jednání (agency) žádný problém, neboť je dáno angažovanou aktivitou. Podle těchto autorů, je neschopnost Žižka uznat toto jednání zásadním selháním marxismu, které mu brání rozpoznat společenskou rezistenci v každodenní aktivitě.

Stejně jako v marxismu i v postmarxismu je politické jednání dáno. Zatímco u prvního vychází z historické konstelace produkčních sil a produkčních vztahů, tj. je potenciální, u postmarxistů vychází z širokého pole různých bojů a je tedy aktuální. Jinými slovy, zatímco u marxismu má pracující třída potenciál být nositelem změny právě proto, že se nachází v určité pozici v ekonomické struktuře společnosti, jsou postmarxisté přesvědčeni, že takováto ekonomická determinace vůbec není nutná.

Laclauova kritika Žižka⁴³ se začíná protiargumentem o nadřazenosti určitých typů bojů. Stupeň globality či univerzality boje nemůže podle Laclaua záviset na jeho pozici v sociální struktuře. Některé boje, chápané jako „třídní boje“, zejména boje dělníků, podle tohoto předpokladu spontánně tendují k tomu být „univerzálnější“ co do svého účinku, neboť se nalézají u „kořene“ kapitalistického systému; zatímco ostatní, více „kulturní“ ve svých cílech, jako jsou ty multikulturní, mají sklon k partikularismu a jsou tak díky tomu náchylnější k integraci do současného systému dominance.

Pro Laclaua je takové dělení více než pochybné. Neexistuje podle něj boj, který by měl v sobě vepsanou privilegovanou pozici universalistického politického efektu. „Požadavky dělníků – vyšší mzdy, kratší pracovní doba, lepší podmínky na pracovišti atd. – mohou být za příhodných okolností integrovány do systému, stejně jako požadavky jakékoli jiné skupiny. Naopak, v globalizovaném kapitalismu mohlo dojít k dislokacím, které jsou základem antisystémových hnutí, jež jsou vedená skupinami nenáležícími do kapitalistického produkčního způsobu.“⁴⁴

Zatímco Žižek se snaží o jasné oddělení „třídního boje“ a „postmodernismu“, čímž má na mysli právě nejružnější formy kulturních a identitních bojů, Laclauova pozice se naopak snaží jakékoli hierarchizaci bojů zbránit. Podle Laclaua je Žižek chycen v nové verzi starého

---

⁴³ Srovnej Butler, J., Laclau E., Žižek S.: *Contingency, Hegemony, Universality*, Verso, 2000

⁴⁴ Butler, J., Laclau E., Žižek S.: *Contingency, Hegemony, Universality*, str. 292, Verso, 2000

modelu základna-nadstavba. Opakuje podle něj tvrzení, že existuje nějaká fundamentální základna, na které kapitalismus funguje podle své vlastní logiky, nerušen vnějšími vlivy. Pak existuje ještě druhá o poznání umělejší rovina, kde se odehrávají hegemonické artikulace, nebo-li politický boj. „Základna“ funguje jako rámec, který určuje apriorní limity tomu, co je historicky možné dosáhnout pomocí masové akce. Laclau si naopak myslí, že „rámec je dán výsledkem kontingentních hegemonických artikulací; z toho plyne, že vztahy mezi jeho prvky jsou ze své podstaty nestálé a neustále mění místo díky historicky kontingentním intervencím.“⁴⁵ Tato koncepce pojímá boj jako otevřené pole, které je přístupné k hegemonní reinterpretaci a zformování pozic mimo ekonomickou determinaci.

Metafora základny-nadstavby nutně podle Laclaua vede k rozdělování bojů na ty v rámci systému a ty protisystémové. To připadá Laclauovi nejvíce sporné. Otázkou totiž podle něj je, jak moc systémový je systém? Pokud systémovost považujeme výsledek endogenních zákonů rozvoje, tak jedinou alternativou je to, že tyto zákony povedou díky svému působení k sebedestrukci systému. To Laclauovi připomíná II. internacionálu, ve které také převládl proud, který věřil v to, že mechanicky dojde ke kolapsu systému.⁴⁶ Na druhou stranu, pokračuje Laclau, pokud je systémové viděno jako hegemonická konstrukce, dá se za historickou změnu považovat změna stavu mezi prvky. Potom by následovaly tyto otázky: Jak je možné zachovat tržní ekonomiku, která je slučitelná s vyšší mírou společenské kontroly produkčních procesů? Jakou změnou musí projít liberálně demokratické instituce, aby se demokratická kontrola stala efektivní, ale nezdegenerovala v regulaci prováděnou všemocnou byrokracií? Jak bychom si měli představit demokratizaci, která umožní globální politické efekty, které ale budou kompatibilní se sociální a kulturním pluralismem, který existuje té které dané společnosti? Laclau by na tuto otázku podle svých slov dokázal odpovědět pomocí Gramsciho konceptu strategie poziční války.⁴⁷ Naopak Žižkův přímý útok zahrnující svržení kapitalismus a odstranění liberální demokracie považuje za politické utěšování a neplodnost.⁴⁸

---

⁴⁵ Tamtéž, str. 293

⁴⁶ Tamtéž

⁴⁷ Termín „poziční válka“ používal italský marxista a politik Antonio Gramsci jako metaforu pro vysvětlení strategie revolucionářů. Poziční válka má být doplňkem konfrontace se státní mocí. Má být dlouhodobým působením v občanské společnosti a vytvářením center alternativní kultury a vztahů, které mohou pomoci při vytváření nové společnosti. Tuto strategii Gramsci navrhoval pro západní státy s rozvinutou občanskou společností. Druhou variantou je podle Gramsciho tzv. manévrovací válka, která se hodí pro státy na východě, kde může přinést rychlé dobytí moci, protože zde neexistuje silná hegemonická pozice státu v občanské společnosti. Pro stručný přehled Gramsciho myšlenek viz. <http://www.theory.org.uk/ctr-gram.htm>

⁴⁸ Butler, J., Laclau E., Žižek S.: Contingency, Hegemony, Universality, str. 293, Verso, 2000

5.3 Demokratický paradox

Další významnou autorkou postmarxismu je již zmíněná Chantal Mouffe, která obhajobu demokracie provádí ve své slavné knize *Democratic Paradox*. Představme si v krátkosti její argumentaci. Podle ní je pluralismus základem moderní liberální demokracie. Pod pojmem pluralismus si představuje konec bytostné ideje dobrého života. Nejde o fakt pluralismu, jako že máme všichni různé koncepce dobra. Jde o symbolickou úroveň. V sázce je legitimace konfliktu a rozdílů, zrod individuální svobody a prosazení stejné svobody pro všechny. Pluralismus je totiž klíčový rys demokratické společnosti.⁴⁹

Dalším zásadním pojmem je pak pojem difference, která je podmínkou bytí, na němž je možno stavět její radikálně demokratický projekt.

Jakákoli sociální objektivita je konstituována skrze akty moci, což znamená, že každá tato objektivita je politická a měla by vykazat stopy vyloučení, které vládnu její konstituci.

Každý objekt má v sobě vepsáno ještě něco více, než sebe samého, takže vše je výsledkem toho konstruováno jako difference, takže jeho bytí prostě nemůže být čistou „objektivitou“. Proto je identita čistě náhodná. Moc tím pádem není něco vnějšího, co by přistupovalo k už definovaným identitám, ale něco, co tyto identity vytváří. Bod vzájemného vlivu/prolnutí mezi objektivitou a mocí nazýváme hegemonií.⁵⁰

Je to antiesencialistické pojetí demokracie a žádný aktér si nemůže nárokovat reprezentaci totality (celku). Hlavní otázkou demokratické politiky se stává nikoli to, jak eliminovat moc, ale jak ustavit takové formy moci, které by byly kompatibilní s demokratickými hodnotami. Uznání mocenských vztahů a toho, že je potřebujeme proměnit, a odmítnutí iluze, že se jich můžeme zbavit – to je projekt radikální demokracie. Ta si je vědoma, že ani dobře uspořádané moderní demokracie nejsou prosty násilí.

Nyní přichází Chantal Mouffe s koncepcí „agonistického pluralismu.“ V prvním kroku je potřeba rozlišit mezi „politikou“ a „politickým“. Politickým Mouffová myslí rozměr antagonismu, který je inherentní lidským vztahům, antagonismus, který na sebe může vzít mnoho podob a objevit se v různých typech společenských vztahů. Politika na druhé straně poukazuje k souboru praxí, diskursů a institucí, které se snaží ustanovit určitý řád a organizovat lidské soužití za podmínek, které jsou vždy potencionálně konfliktní, protože jsou

---

⁴⁹ Mouffe, Ch.: *Democratic Paradox*, str. 18, Verso, 2000

⁵⁰ Tamtéž, str. 21 - 22

ovlivňovány dimenzí politična. Demokratickou politikou myslí Mouffová to, že uznáme vliv politična na politiku, která se snaží o ochočení nepřátelství a rozpouštění antagonismů.

Nevyhýbáme se opozici my/oni, ale plně to uznáváme jako nutné. Podstatou agonistické demokracie je to, že „oni“ nejsou chápáni ve smyslu nepřátel, ale ve smyslu protivníků. S jejich názory je třeba bojovat, ale nikdy není zpochybněno jejich právo na to hájit své názory. Protivníci nemají být zničeni. Tím se Mouffová hlásí k liberálně-demokratické toleranci. Na druhou stranu říká, že protivník by neměl být zaměňován s konkurentem, jak se to občas děje. Protivník je oponent, ale legitimní oponent, se kterým sdílíme stejnou příslušnost k eticko-politickým principům liberální demokracie: svobodě a rovnosti. Je jen o výklad a extensi těchto pojmů v praxi.

Pojem protivníka si žádá přesnější definici pojmů antagonismus a agonismus. Antagonismus je boj mezi nepřáteli, agonismus je boj mezi protivníky. Na základě toho se dá o cílech demokratické politiky hovořit jako o snaze převést antagonismus na agonismus.

Každý konsensus, který existuje, je pouze dočasný a o jeho zachování, změnu nebo úplnou proměnu se svádí politický boj. Nikdy není „hotovo“. Demokratickým paradoxem je to, že je demokracie vždy o konfliktu, který nikdy nekončí, jen se proměňuje.⁵¹

---

⁵¹ Tamtéž, str. 80 - 83

5.4 Multituda

Velmi vlivnou verzí tohoto postmarxistického přístupu je pozice Michaela Hardta a Antonia Negriho. Ve své trilogii (*Empire*, *Multitude*, *Commons*) identifikují jako možný revoluční subjekt multitudu singularit. Autoři ho používají v dvojím smyslu. Zaprvé se jím snaží popsat všechny ty, kteří jsou podřízeni moci kapitálu a ty, kteří tvoří protimoc (counter-power) vůči Impériu (sít' nadnárodních mocenských center jako jsou nadnárodní korporace nebo instituce typu MMF a WTO).

V prvním smyslu je multituda postavena proti Marxovu konceptu dělnické třídy. „Dělnická třída je z podstaty restriktivní koncept založený na vyloučení... dělnická třída je tak primárně produktivní třídou pod přímou vládou kapitálu a tak jediným subjektem, který může proti kapitálu efektivně jednat. Ostatní vykořisťované třídy mohou také bojovat proti kapitálu, ale pouze podřízeny vedení dělnické třídy. Ať to v minulosti bylo tak či onak, koncept multitudy stojí na skutečnosti, že už to tak dnes není... všechny formy práce jsou dnes společensky produktivní.“⁵²

Hardt a Negri netvrdí, že by se počet průmyslových pracujících snížil. Jejich argumentace je založená na tvrzení, že „v posledních desetiletích 20. století ztratila průmyslová práce hegemonii a místo toho nastupuje `nemateriální práce`. Nemateriální práce produkuje symboly, kódy, texty a ideje nebo nabývá podoby `afektivní práce`, které a produkuje a manipuluje naše emoce a pocity. Do první formy imateriální práce by nejspíše náleželi pracovníci v IT, do druhé letušky, stevardi a zaměstnanci fastfoodů.“⁵³

Autoři tedy tvrdí, že imateriální práce se stává hegemonickou ve smyslu, že ostatní formy práce se jí stále více podobají. Navíc zdůrazňují zvyšující se prekarizaci zaměstnání, která vede k fluktuaci zaměstnanců a tudíž k erozi klasické identity, kterou známe právě z průmyslové oblasti („jsme Škodováci“ – tj. dělníci z automobilky Škoda apod.).

---

⁵² Hardt M., Negri, A.: *Empire*, str. 261, Harvard, 2001

⁵³ Tamtéž, str. 310

5.5 Ani jedno ani druhé

Žižek odmítá se zdá odmítat jak klasické marxistické pojetí, tak postmarxistickou alternativu. Klasická marxistická odpověď není pro Žižka alternativou, potud, pokud zůstává romantizovanou představou o „uvědomělých dělnících“. Minimálně již proto, že podle něj nedostatečně reflektuje proměny globálního kapitalismu. Žižek tvrdí, že došlo k zásadní proměně povahy práce. Digitalizace proměnila režim vlastnictví a rozdíl mezi fyzickou a psychickou prací. Zadruhé pro něj neexistuje nic jako „autentická dělnická třída“. Tyto námitky jsou ale často relativizovány Žižkovými intervencemi do probíhajících politických zápasů. Podrobněji se této otázce budeme věnovat níže. Obecně ale můžeme shrnout, že Žižek stojí mnohem blíže klasickému marxismu, pokud jde o hledání činitele sociální změny, než postmarxističtí autoři.

Problém, který Žižek má s radikálně demokratickým přístupem pramení z disparátních bojů zapojených v politice. Tyto boje zůstávají podle Žižka specifické jak ve svých cílech, tak ve svých prostředcích. Radikální demokraté považují tuto specifickou za přínosnou. Problém ovšem nastává s tím, že takováto pluralita nedokáže artikulovat univerzální požadavek, který by umožňoval vyjádření problémů celého systému. Paralelně tak mohou vedle sebe probíhat různé zápasy, jejichž průběh a výsledek nijak neohrožuje fungování systému jakožto celku.

Otázka po nositeli změny je úzce spojena s otázkou jednání. Zde Žižek používá zvláštní pojem „činu“. V kontrastu s pojetím činu jako jakožto intencionální aktivity subjektu nebo uvědomělého rozhodnutí vůle, Žižek zdůrazňuje reaktivní rozměr jednání. Čin vpadne na subjekt nebo se subjektu stane. Když mluví Žižek o revoluci, dochází k rozpojení revolučního jednání (agency) a revoluční vůle, neboli k posunu od vůle k nutnosti a donucení. Píše: „Vůle k revoluční změně se objevuje jako cosi urgentního, jako ‘Nemohu jednat jinak’, nebo je bezcenná...“⁵⁴ Revoluce je něco, co se jeví jako nutnost. Obavy dnešní radikální levice, že revoluce nepřijde, a že kapitalismus bude pokračovat donekonečna, jsou podle Žižka falešné potud, že revoluci považují za morální povinnost, jako něco, co bychom měli provést uvnitř kapitalistické současnosti.⁵⁵ Jinými slovy revoluční čin není záležitostí povinnosti nebo volby. Ten je prostě třeba učinit.

Pro identifikaci takového činu používá Žižek pojem „passage à l’acte“, který popisuje jako destruktivní a sebedestruktivní výbuch, kterým se snažíme dostat z neřešitelné situace. Je ze své podstaty násilný, ale v tom smyslu že mění zásadní společenské koordináty. Pro Žižka

---

⁵⁴ Žižek, S.: Parallax View, str. 334, Cambridge, 2006

⁵⁵ Tamtéž

totiž existuje dvojitý druh násilí. Jedním je to, které se děje veřejně a očividně. Příkladem může být např. násilí ve fašistických režimech, které má za cíl dosáhnout toho, aby se nic nezměnilo. Druhé násilí je násilí autentického aktu, které, jak už jsme zmínili, změní fundamentální sociální koordináty.

Takovýto čin je něco, co se nedá zkalkulovat. Přináší do politického bytí něco nového. Problém je samozřejmě v tom, že Žižek se věnuje více tomu, co tento čin ničí než tomu, co vytváří. Čin je ale pro Žižka něčím, co suspenduje strategické a normativní úvahy, protože jde o to troufnout si podniknout něco nového. Jinými slovy jde o suspendování symbolického řádu, což nám otevře možnost změny. Čin je tedy politickou akcí, které přesahuje daný matrix očekávatelného.⁵⁶

Současné politické pole je plné mnoha mrtvých bodů. Že reakcí na slepou uličku musí být nějaký protestní výbuch nebo společenský konflikt je pochopitelné, ale proč by to mělo být jedno jediné fundamentální slabé místo? Žižek tvrdí, že „depolitizovaná ekonomika je zapírané fundamentální fantazma postmoderní politiky.“⁵⁷ To je důležitý bod, ale také velmi sporný. Není totiž koneckonců ekonomická politika hlavní osou, na které se odehrávají současné politické debaty? Jen si vzpomeňme na debatu před českými parlamentními volbami v roce 2010, kde hlavní roli hrála právě ekonomická témata. Žižkovi samozřejmě nejde o „reformistický“ program, zda bude nastavena daňová kvóta na těch či oněch hodnotách. Jde mu zásadnější otázky, jak uvidíme níže.

Na Žižkově požadavcích podřídít kapitalismus politickým požadavkům není v kontextu jeho díla nic nesrozumitelného. Pokud tedy přijmeme jeho stanovisko, že klíčovým bodem je politizace či demokratizace ekonomiky, jak z tohoto faktu mohou vyplynout činy? Pokud bychom souhlasili s analýzou ideologie, která říká, že ideologie je odrazem ekonomické základny, byl by náš problém vyřešený. To ale Žižek sám odmítá.

Žižek vysvětluje, že „passage à l'acte“ není to samé jako autentický politický čin. „Passage à l'acte“ je slepý výbuch sociálního odporu, který je třeba politizovat.⁵⁸ Jako příklad uvádí Žižek Leninovu polemiku s tzv. ekonomisty. Ti považovali za jedinou stránku politické intervence konflikt v továrnách a snahu o ekonomické zlepšení podmínek tehdejších dělníků. Stejně tak je dnes třeba se podle Žižka vyvarovat sledování pokračující ekonomické krize bez snahy o propojení s politikou. Ekonomická základna je klíčová, stejně tak je ale klíčová politická forma – liberální demokracie.

---

⁵⁶ Dean, J.: Žižek's Politics, str. 184, Routledge, 2006

⁵⁷ Žižek, S.: Nepolapitelný subjekt, str. 381, Luboš Marek, 2007

⁵⁸ Tamtéž, str. 388 - 389

Je velice obtížné najít v autorových textech příklad, ve kterých by uvedl činy, které jsou situovány do bodu, kde se ideologická slepá ulička snoubí s postpolitickým vyloučením kapitalistické ekonomiky a tím nám osvětlit, jak takový čin může vypadat. Jodi Deanová⁵⁹ však upozorňuje na jedno místo, které by takovým příkladem mohlo být. Žižek v knize *Iraq: The Borrowed Kettle* říká, „že kdykoli politický projekt nabere radikální obrát, začne vydírání: `Samozřejmě, že cíl je dobrý sám o sobě, ale pokud to uděláme, mezinárodní kapitál nás začne bojkotovat, zpomalí se nám růst a tak dále` ... Komu na tom záleží, zda růst roste nebo stagnuje?... Co třeba negativní růst, který by se proměnil na kvalitativně lepší, nikoliv vyšší, standart pro mnohem širší společenské vrstvy? To by byl dnes politický čin... rozejít se s oslabující⁶⁰ alternativou `bud` přímo podporovat globalizaci volného trhu nebo slibovat kouzelnou formuli, která by sloučila globalizaci a sociální solidaritu.`⁶¹

Zde dochází k dalšímu problému. Dvě linie argumentace se nepropojují. Pokud k činu přistupujeme z pozice ekonomiky, to jest z pozice třídního boje jakožto fundamentálního antagonismu, nedojdeme ke stejnému bodu jako když k činu přistupujeme z psychoanalytické perspektivy současné společnosti jako té, která je protknutá požadavkem na to, abychom si užívali. Přechod z jedné perspektivy do druhé končí změnou v pozici, v jaké vidíme současnou ideologickou formaci.

Na tento problém singularity ovšem existuje u Žižka odpověď. Způsob, jakým lze psychoanalytické pojetí činu spojit s kritikou postmarxismu a depolitizované ekonomiky. Musíme se obrátit k Žižkovu pojetí pravdy situace a k doplňkovému komponentu Žižkova pojetí revoluce – ke straně.

---

⁵⁹ Dean, J.: Žižek's Politics, Routledge, 2006

⁶⁰ V anglickém originále je použito slovo debilitating, které zde, ač k tomu nemáme žádná další vodítka, považujeme za ironickou narážku na fungování současné politiky vzhledem k tomu, že morfologicky i foneticky bychom mohli toto adjektivum chápat jako nositele významu „zdebilizující“.

⁶¹ Žižek, S.: *Iraq: The Borrowed Kettle*, str. 74, Verso, 2004

5.6 Strana

Tvrzení, že existuje singulární slabé místo dnešního systému, symptom nebo-li pravda systému, je politické prohlášení, které není zakořeněné v nějakém druhu empirické fakticity. Není objektivní v typickém smyslu slova. Rozkladný účinek činu nebude určen historickými silami, které by jednali za našimi zády, ale naší intervencí. Jak jsme již viděli, Žižek nikde neposkytuje žádné záruky. Pravda singulárního disrupce systému je pravdou, která pramení z politického angažmá, které stojí v jeho počátcích.

Když mluví Slavoj Žižek o straně, nemá na mysli ani klasickou marxistickou koncepci revoluční strany, ani si nemáme představovat nějakou konkrétní politickou stranu, která uvažuje o vítězství ve volbách.⁶²

Žižek uvažuje o straně několika způsoby. Zprvé to zahrnuje uvažování o organizovanější akci. „Politika bez organizační formy strany je politika bez politiky.“⁶³ Spíše než kritika, která jakoby nikom nepatřila, nezaujímal konkrétní pozici, nebo kritika, která je volně spojena s vizí rozptýlených radikálních demokratů nebo multitudou singularit, nebo argumentem, že jde o jednu z mnoha vstupujících do procesu formování kolektivní vůle, jde o kritiku, která se afiluje se stranou a bere na sebe zodpovědnost za moc. Přidává se tak od začátku k něčemu víc, než je pouhá rezistence. Chce na sebe vzít odpovědnost za převzetí a užívání moci se vším tím, co k tomu patří. Je to silně anti-akademická pozice.

Zadruhé, idea strany pro Žižka zahrnuje uvažování o solidaritě a obětování. Strana je organizační formou pro politickou kolektivitu, pro logiku kolektivu. Žižek někdy popisuje tento kolektiv jako společenství vyhnanců. Jde však hlavně o to, že politická změna u Žižka je podmíněna kolektivní akcí.

To nás přivádí k roli strany. Strana poskytuje pravdu situace, která vyplývá z praskliny, kterou vyvolává čin. Navíc potřeba strany vyplývá z faktu, že dělnická třída není nikdy plně sama sebou. Adekvátní nebo revoluční třídní vědomí nevzniká spontánně nebo samo od sebe; naše zkušenosti z pozice, jakou zaujímáme v sociální struktuře samy o sobě, negarantují politické chápání či interpretaci společnosti, zejména v revolučním smyslu ne. Třídní vědomí je produktem velkého úsilí. Klasickým příkladem může být analýza, kterou poskytla německá politička a teoretička socialismu Rosa Luxemburgová ve své práci *Masová stávka, strana a*

⁶² Žižek sám ale podpořil řeckou Koalici radikální levice (SYRIZA), viz. <http://www.youtube.com/watch?v=SWtn7iECkyY>

⁶³ Žižek, S.: Lenin's Choice, In Repeating Lenin [on-line], dostupné z <http://www.marxists.org/reference/subject/philosophy/works/ot/zizek1.htm>

odborníky, kde se snažila poukázat na kořeny, vývoj a politické implikace fenoménu masové stávkové tak, jak se zrodil v Rusku: „Mezi tímto prvním hnutím masových stávek v nepřetržitém řetězu nynějších revolučních výbuchů a velkou generální stávkou petrohradských textilních dělníků v letech 1896 a 1897 je konec konců odstup jen čtyř nebo pěti let, a třeba se navenek zdá, že toto hnutí je od dnešní revoluce odděleno několika lety zdánlivé nečinnosti a strnulé reakce, přece bude každý, kdo zná vnitřní politický vývoj ruského proletariátu až k dnešnímu stupni jeho třídního uvědomění a jeho revoluční energii, začínat dějiny nynějšího období masových bojů oněmi petrohradskými generálními stávkami. Pro problém masové stávkové jsou již proto důležité, že obsahují v zárodku již všechny hlavní momenty pozdějších masových stávek.“⁶⁴

Podobnou argumentaci užila i v polemice s představitelem sociální demokracie Eudardem Bersteinem, který se obával, že revoluce proběhne příliš brzy, předčasně, před dosažením „objektivních“ podmínek. Bernstein obviňoval revoluční křídlo sociální demokracie z netrpělivosti. Chtěli podle něho uspíšit, předběhnout objektivní logiku historického procesu. Odpověď Rosy Luxemburgové byla taková, že první dobytí moci je nutně „předčasné“: jediným způsobem, jak může pracující třída dosáhnout své „zralosti“, dočkat se příchodu „správné chvíle“ pro dobytí moci, je zformovat se, vzdělávat se pro dobytí moci, a jediným způsobem, jak dosáhnout tohoto vzdělání jsou právě „předčasné“ pokusy... Pokud budeme čekat na „správnou chvíli“, tak se jí nikdy nedočkáme, protože tato „správná chvíle“ nemůže nastat než bude dosaženo subjektivní podmínky zralosti revolučních sil – to jest, můžeme se jej dočkat jen jako výsledek řady „předčasných“, neúspěšných pokusů. Odpor k „předčasnému“ dobytí moci je tak odhalen jako odpor k dobytí moci jako takovému. Pokud bychom měli zopakovat Rebespierrrovu formulaci, revizionisté chtějí „revoluci bez revoluce.“ Argument Rosy Luxemburgové je tedy jasný. Na začátku jsou všechny dělnické boje odsouzeny k porážce, jejich přímého cíle nemůže být dosaženo, ale ačkoli nutně končí porážkou, jejich celkové hodnocení je nicméně pozitivní, protože jejich hlavním cílem je vzdělání. Slouží k tomu, aby se pracující třída zformovala do revolučního subjektu.

Jakmile tedy nahlédneme formální roli strany, můžeme pochopit, proč Slavoj Žižek na otázku „co dělat?“ odpovídá „nic.“ Tato na první pohled paradoxní odpověď je namířena proti těm teoretikům, kteří se snaží odhalit koordináty, do kterých jsou naše aktivity vepsány, a pracovat na průlomu a jejich politizaci. Jeho odpověď je tedy nemístná jen částečně a neznamena, že bychom se měli vzdát veškeré naší aktivity. Stále je třeba mít na poměti, že se

---

⁶⁴ Luxemburgová, R.: Masová stávka, strana a odbory, kapitola 3, Marxistický internetový archiv [on-line], dostupné z <http://www.marxists.org/cestina/luxemburgova/1906/masstavka/ch03.htm>

bavíme v kontextu jeho díla o revoluci a ta se nedá nijak „vyvolat“. Revoluce zkrátka není aktem vůle a výběru toho správného revolučního subjektu.

Tím, že se Žižek obrací k pojmu strany, zdůrazňuje roli institucionálních struktur, kolektivní formy, která má umožnit univerzalizaci, politizaci a organizaci zkušeností a, když se objeví, činů. Úkolem strany je zpochybňovat hegemonické ideologické koordináty, zpochybňovat a překonávat převládající způsob myšlení, aby byl vytvořen prostor pro něco nového.⁶⁵ Strana tak nefunguje jako nový Pán, který by poskytoval nová jména. Strana poskytuje formální pozici pravdy. Jinými slovy, strana poskytuje činu smysl; reprezentuje ho, vidí v jeho partikularitě moment univerzality, zpětně určuje význam činu. Jak něco takového funguje? Samozřejmě ne odkazem na seznam kritérií; činy jsou vždycky riskantní a nepředvídatelné. Místo toho dává strana činu formu potud, pokud vyjadřuje pravdu. Jak říká Žižek, „na stranickém vědění není důležitý jeho obsah, ale ta skutečnost, že zaujímá pozici pravdy.“⁶⁶ Strana poskytuje činu další vnější prvky mediace a tak napomáhá sociálnímu konfliktu nabrat sílu a proměnit koordináty daného společenského řádu. Pro osvětlení této pasáže uveďme jednoduchý příklad: Kvůli špatným sociálním podmínkám doje na několika místech v zemi k spontánním demonstracím a střetům s policií (čin). Strana interpretuje toto dění jako vyvrcholení dlouhého řetězce sociálních křivd a zahájení revoluce (interpretace činu). Využívá všech svých nástrojů, aby tyto protesty podpořila a přivedla tak revoluci k vítěznému konci.

---

⁶⁵ Žižek, S.: Lenin's Choice, In Repeating Lenin [on-line], dostupné z <http://www.marxists.org/reference/subject/philosophy/works/ot/zizek1.htm>

⁶⁶ Tamtéž

6. Začít úplně od začátku

Ve svém ojedinělém textu, ve kterém se Slavoj Žižek snaží zabývat komplexnější politickou strategií, tvrdí, že pokus o nový emancipační projekt musí začít „úplně od začátku“.⁶⁷ Cítuje ne příliš známý, zato však pro politickou historii důležitý Leninův text z konce března 1922 *Poznámky publicisty*, ve kterém Lenin na metafoře s výstupem na horu ukazuje nezbytnou schopnost revidovat dosavadní postoj. Při ústupu od válečného komunismu k NEPu⁶⁸ „zdola zaznívají škodolibé hlasy. Jedni projevují škodolibost zcela nepokrytě a pokřikují: Už už se zřítí, a dobře mu tak, nemá bláznit! Druzí se snaží svou škodolibou radost zastít a počínají si většinou jako Jidášek Golovlev, předstírají smutek, zvedají oči k nebesům: Naše obavy se bohužel naplňují! Copak jsme nežádali – my, kteří jsme celý svůj život vynaložili na vypracování rozumného plánu výstupu na tuto horu –, aby se s výstupem počkalo, až bude náš plán do detailů propracován? A že jsme tak tvrdošíjně odmítali jít cestou, kterou teď i ten šílenec sám opouští? (No jen se podívejte, vrací se zpátky, leze dolů, celé hodiny se pachtí, aby mohl o kousek popolézt, ale když jsme se předtím soustavně dožadovali, aby se postupovalo rozvážně a opatrně, zahrnoval nás urážlivými nadávkami!) Že jsme toho šílence tak horlivě odsuzovali a kdekoho varovali, aby ho nenapodoboval? To jsme přece dělali jen a jen z lásky k tomu velkému horolezeckému plánu, aby se tento veliký plán úplně nezkompromitoval!“⁶⁹ Přinejmenším pádem Východního bloku se „velký horolezecký plán“ zkompromitoval. Nejen že jsou mu připisovány miliony mrtvých, ale navíc v soutěži se západním kapitalizmem prohrál.

---

⁶⁷ Žižek, S.: *How to Begin From the Beginning*, in *The Idea of Communism*, Verso, 2010

⁶⁸ Nová ekonomická politika (NEP) zavedená po 10. sjezdu KSR(b) v roce 1921 znamenala zavedení tržních principů do sovětského hospodářství, zejména v oblasti zemědělské produkce. Jednalo se o zásadní kompromis proti dosavadní politické linii, který vzbuzoval po celou dobu existence debaty uvnitř strany politické neshody.

⁶⁹ Lenin, V.I.: *Sebrané spisy* sv. 45, str. 455, Svoboda, 1989

6.1 Čtyři antagonismy nebo jeden?

V takto představeném politickém prostoru se Žižek obrátí k současnosti a začne si klást otázky, jaké jsou zásadní rozpory dnešní společnosti.

V předchozích částech jsme tvrdili, že Žižek oproti postmarxistům zdůrazňuje nadřazenost třídního boje proti ostatním formám politických zápasů. Nyní je čas ukázat, že tento základní antagonismus se u Žižka rozpadá na tři a jeden další antagonismy.

Antagonismy, které podle něj mají sílu zabránit nekonečné reprodukci kapitalismu jsou hrozba ekologické katastrofy, nemístnost aplikace pojmu „soukromé vlastnictví“ na tzv. intelektuální vlastnictví, socio-etické implikace nového vědecko-technického rozvoje (zejména v oblasti biogenetiky) a nové formy apartheidu.⁷⁰

Mezi posledním antagonismem a těmi třemi předchozími panuje podle Žižka zásadní rozdíl. Zatímco čtvrtý antagonismus vyjadřuje rozdíl mezi začleněnými a vyloučenými, patří předchozí tři do domény tzv. commons, obecných či obecně sdílených statků. Pojem commons vyjadřuje sdílenou podstatu sociálního bytí, jehož privatizace často zahrnuje násilí.⁷¹ Jedná se o a) kulturní sdílené statky, jako jsou bezprostředně socializované formy kognitivního kapitálu, zejména jazyk, naše prostředky komunikace a vzdělávání, ale také sdílená infrastruktura veřejné dopravy, elektrické sítě, pošty apod.; b) obecně sdílené přírodní statky, které jsou ohrožovány extenzivní těžbou či intenzivním znečišťováním; c) sdílené statky vnitřní povahy jako je genetická dědičná výbava, která se s rozvojem biogenetiky stává předmětem komodifikace.⁷²

Bojům ve všech těchto doménách je společné to, že v nich existuje sdílené vědomí, jak obrovský je ničivý potenciál, pokud bude logika komodifikace ponechána bez omezení.

Protože se toto „ohrožení komodifikací“ týká obrovských skupin obyvatelstva, nebude v logice již naznačených Žižkových úvah nová emancipační politika nadále činem partikulárních společenských aktérů, ale explosivní kombinací různých aktérů. Co nás spojuje, je, na rozdíl od klasických proletářů, kteří neměli co ztratit, jen své okovy, to, že my můžeme ztratit vše. Hrozí nám podle pesimistického Žižkova scénáře, že budeme redukováni na prázdný karteziánský subjekt zbavený veškerého substantiálního obsahu, zbavený naší symbolické substance, s výrazně upravenou genetickou výbavou a přežívajícího

⁷⁰ Žižek, S.: *How to Begin From the Beginning*, in *The Idea of Communism*, Verso, 2010

⁷¹ Srovnejme např. Brunnschweiler, C. N., Bulte, E. H.: *Natural Resources and Violent Conflict: Resource Abundance, Dependence and the Onset of Civil Wars*, Swiss Federal Institute of Technology Zurich [on-line], dostupné z http://www.cer.ethz.ch/research/wp_08_78.pdf

⁷² Více o „commons“ viz. Dean J.: *The Communist Horizon*, kapitola 4, Verso 2012

v nehostinném životním prostředí. Tato trojí hrozba z nás dělá ze všech svým způsobem proletáře nového druhu.⁷³ Pokračující ohrazování veřejně sdílených statků zasahuje vztahy lidí k jejich objektivním podmínkám jejich životního procesu, stejně jako vztahy mezi nimi.

Otázka řešení problému vlastnictví na nakládání s commons ale není neproblematická. Jak Žižek upozorňuje, commons mohou být znovu předány kolektivitě lidstva bez komunismu v autoritářsko-komunitaristickém režimu; subjekt bez obsahu a bez kořenů může svou cestu najít v komunitarismu, který mu poskytne jeho místo v nové komunitě mající obsah (řád, smysl atp.).

Proto musíme trvat na kvalitativním rozdílu mezi posledním antagonismem, na propasti, která odděluje vyloučené od začleněných, a třemi ostatními antagonismy. Jinými slovy v sérii antagonismů, je tento čtvrtý klíčový. Bez něj ztrácí ostatní tři svůj subversivní charakter. Ekologie se promění v problém udržitelného rozvoje, zeleného kapitalismu⁷⁴. Otázka intelektuálního vlastnictví se promění v problém legislativní úpravy a biogenetika se stane etickou otázkou. Vede se nespočet kampaní za záchranu životního prostředí, stejně jako za otevřenější přístup k intelektuálnímu vlastnictví. Řada významných osobností se staví proti manipulaci s lidskými geny, včetně bývalého papeže Benedikta XVI. a kritického teoretika Jürgena Habermase.⁷⁵ Dokonce nadnárodní korporace jako je Starbucks se těší velké přízni liberálů, ačkoli se angažují v potlačování odborů. Ten trik se skrývá v tom, že prodávají své produkty s nálepkou pokroku: koupíte si kávu vyrobenou z kávových zrn koupené za fair-trade cenu, natankujete méně paliva do svého nového hybridního vozu apod. Bez antagonismu mezi vyloučenými a začleněnými můžeme podle Žižka klidně považovat Billa Gatese za největšího humanitárního bojovníka proti chudobě a nemocem a mediálního magnáta Ruperta Murdocha za největšího ekologa, který skrze své mediální impérium oslovil tímto tématem stamiliony lidí.

---

⁷³ Viz. Žižek, S.: How to Begin From the Beginning, in The Idea of Communism, Verso, 2010

⁷⁴ Mezi autory, kteří se snaží představit ideu zeleného kapitalismu, patří např. Thomas Friedman se svou knihou Flat, Hot and Crowded (2008) nebo Daniel C. Esty a Andrew S. Winston s knihou Green to Gold (2009).

⁷⁵ Habermas, J.: The Future of Human Nature, Polity, 2003

6.2 Změněné podmínky

Globální kapitalismus se neustále proměňuje neuvěřitelnou rychlostí. Jeho dynamika a jeho deterritorializace klade před emancipační projekt otázku, kdo a kde je nepřítel. Podle Žižka už to není etablovaný hierarchický řád státu. Jak ale revolucionarizovat řád, který se neustále sám revolucionarizuje? Vystává před námi problém, jak se vymanit z hranic rámce trhu a státu, pro nějž není po ruce žádná patřičná formulace.

Protesty v roce 1968 se zaměřily na boj proti třem pilířům kapitalismu: továrna, škola, rodina. Výsledkem bylo, že každý z nich prošel postmoderní transformací: tovární práce se značně proměňuje na postfordistickou nehierarchickou týmovou práci (alespoň v prvním světě); permanentní flexibilní soukromé vzdělávání nahrazuje stále více univerzální veřejné vzdělávání; rozličné formy sexuálních vztahů nahrazují tradiční rodinu.⁷⁶ Levice prohrála ve chvíli svého vítězství. Bezprostřední nepřítel byl poražen, ale byl nahrazen jinou formou kapitalistické nadvlády. V postmoderním kapitalismu vniká trh i do oblastí, které byly považovány za privilegované oblasti působení státu jako je vzdělávání, vězeňství a bezpečnost. S oslavováním nemateriální práce přichází nové společenské vztahy. Komodifikují se nové oblasti života. Když má člověk potíže, už je nejde probrat s někým blízkým, ale zaplatí psychologovi, aby mu od jeho potíží pomohl; o děti se stále více starají najaté chůvy a domácí učitelé. Jsme uprostřed nového procesu privatizace sociální a ustavování nových ohrazených prostor.

Abychom uchopili nové formy privatizace, potřebujeme kriticky transformovat Marxův konceptuální aparát. Marx opominul sociální rozměr všeobecného rozumu a tudíž si nedokázal představit, že i tento se dá zprivatizovat. To vede Žižka zpět k pojmu duševní vlastnictví.

Díky klíčové úloze všeobecný rozumu⁷⁷ při tvorbě bohatství, je velikost bohatství stále více v nepoměru k času, který je stráven na její vyprodukování. Dochází k přesunu od zisku založeném na vykořisťování pracovní síly na přivlastňování renty z privatizovaného všeobecného rozumu. Jako příklad uveďme firmu Microsoft Billa Gatese. Jeho bohatství nevzniklo tím, že by míra vykořisťování jeho zaměstnanců byla tak obrovská. Úspěch Microsoftu spočívá ale v tom, že svůj software učinil standardem naší elektronické

---

⁷⁶ Projev Slavoj Žižka „On Idea of Communism“, London, 2010, [on-line], dostupné z <http://versouk.wordpress.com/2010/07/07/idea-of-communism-callinicos-zizek-holloway-at-marxism/>

⁷⁷ Všeobecný rozum je pro Marxe kombinací technologické expertízy a společenského intelektu. S rozvojem kapitalismu se stále zvětšuje vliv strojové výroby na organizaci společnosti a všeobecný rozum je vyjádření kapacit společnosti k takové výrobě. Viz. Marx. K.: Rukopisy Grundrisse, sv. II, str. 337, Svoboda, 1974

komunikace. To, jak používáme počítač, že máme myš, ikony na ploše, textové editory s ovládacím panelem v horní části obrazovky apod., se stalo standardem, kterému se museli všichni ostatní přizpůsobit. Microsoft však z této soutěže vychází jako „vlastník“ všeobecného rozumu a tedy de facto monopolní dodavatel univerzálního způsobu, jak elektronicky komunikovat.

Bohatství Billa Gatese je tedy způsobeno neustálým přivlastňováním renty, která vyplývá z dominantního postavení jeho firmy na trhu.

6.3 Relevance pojmu třída

Žižek se snaží v souladu s některými současnými názory⁷⁸ aktualizovat představu o třídní struktuře. Svou představu dnešního třídního dělení vyvozuje z daného náčrtu produkčního procesu. Ten se skládá z intelektuálního plánování a marketing, materiální produkce, poskytování materiálních zdrojů. Velmi dobře si Žižek všímá, že tyto procesy jsou mnohem více než kdy jindy automatizovány a vzájemně odděleny. Jeví se jako tři oddělené sféry.⁷⁹ Ve společenské rovině se toto oddělení jeví ve formě tří hlavních složek pracující třídy: duševní zaměstnanci, manuální pracující a vyhnanci (nezaměstnaní, obyvatelé slumů a jiní). Pracující třída se tak rozděluje na tři části, z nichž má každá svůj styl života a ideologii. Pro intelektuály je to hédonismus a liberální multikulturalismus, pro manuální pracující populistický fundamentalismus a pro vyhnance nenávidící celou společnost jsou to různé formy sekt a gangů. Proletariát je tak rozdělen do tří částí, z nichž každá jedná proti těm ostatním. Intelektuální zaměstnanci jsou plni kulturních předsudků vůči „buranským“ pracujícím; pracující vyjadřují své opovržení a nenávisť k intelektuálům a vyhnancům; vyhnanci nenávidí celou společnost. To samozřejmě představuje pro Žižkův projekt revoluce, tak, jak jsme ho nastínili výše veliký problém, protože onen základní společenský antagonismus, třídní boj, je sám v sobě zmítán rozpory. Jinými slovy uvnitř tak Žižkem načrtnuté pracující třídy existují rozpory mezi jejími částmi. Domníváme se, že zde Žižek reflektuje opět klasickou marxistickou tradici, která si byla tohoto faktu vědoma.⁸⁰

---

⁷⁸ Doogan, K.: *New Capitalism: Transformation of Work, Polity*, 2009

⁷⁹ Žižek, S.: *How to Begin From the Beginning*, str. 226, in *The Idea of Communism*, Verso, 2010

⁸⁰ K otázce rozporů uvnitř pracující třídy viz. Cliff, T.: *Marxism At the Millenium*, kapitola 1, *Bookmarks*, 2000

6.4 Komunistická hypotéza

Komunistická idea přetrvává. Alespoň to se domnívá francouzský filosof Alain Badiou. Podle něj přežívá veškerá svá selhání a vrací je jako strašidlo znovu a znovu. Sám Badiou je společně s Žižkem hlavní postavou intelektuálního proudu „nového komunismu“. Na konferenci pořádané nakladatelstvím Verso v říjnu 2011 představil Badiou čtyři pojetí svého komunismu: „V 19. století byla idea komunismu spojena s násilím čtyřmi způsoby. Zaprvé, šla ruku v ruce s ideou revoluce. Revoluce byla vnímána, přinejmenším od Francouzské revoluce, jako násilný čin, kdy jedna třída nebo jedna sociální skupina svrhává jinou třídu nebo sociální skupinu. Veškerá imaginace revolucionářů byla a do jisté míry je soustředěná na legitimní násilí, kterým odzbrojený lid dobývá zdroje moci. Slovo komunismus tak znamená politické a ideologické ospravedlnění povstání nebo lidové války a násilí užití proti vykořisťovatelům, policii a vojenskému aparátu. Zadruhé, komunistická idea šla ruku v ruce s represí namířenou proti pokusům o kontrarevoluci vedenými bývalými vládnoucími třídami. Marx považoval toto přechodné období za nutné. Během něj nová lidová moc zničí zbytky toho, co zbylo ze starého státního aparátu. Považoval to za krátké období, ale nepochybně násilné, jak ukazuje pojem diktatura proletariátu. Slovo komunismus tak znamená legitimizaci násilí, které je prováděno novou mocí. Zatřetí, idea komunismu šla po dlouhou dobu ruku v ruce s představou ne s transformací státu, ale s transformací celé společnosti: kolektivizace zemědělství, centralizace průmyslu, formování nového vojenského aparátu, boj proti náboženskému tmářství a vznik nových kulturních a uměleckých forem, jinými slovy přechod do úplně jiného světa, který vytvářel konflikty na každé úrovni...Začtvrté, všechny konflikty a nejistoty ohledně zrodu úplně nové společnosti, která nemá precedent v lidských dějinách, se dá formulovat jako střed mezi dvěma způsoby života: způsob života proletariátu a způsob života buržoazie nebo komunistický a kapitalistický způsob života. Tyto způsoby života se prolínají celou společností včetně komunistických stran.“⁸¹ Badiou v tomto svém příspěvku znovu uvedl do diskuse čtyři podoby komunismu jakožto formy legitimního násilí. Bylo to násilí revoluční, které svrhává starý režim, násilí represivní, které se staví proti kontrarevoluci, násilí formativní, které odstraňuje zbytky starých vztahů a násilí, které plyne z konfliktů uvnitř komunistických stran. Toto pojetí ideje komunismu je retrospektivní a neříká nám nic víc o tom, proč bychom se měli k této podobě komunistické ideje vracet, resp. proč by měla být relevantní? Badiou se to snaží vysvětlit na pojmu „komunistická hypotéza“.

---

⁸¹ Záznam konference „Communism, A New Beginning?“, 4. 6. 2012, [on-line], dostupné z <http://www.youtube.com/watch?v=JEuV7DMKess>

Ve své generické formě, tak jak je dána v *Komunistickém manifestu*, znamená „komunistický, že třídní logika – zásadní podřízení práce dominantní třídě, které přetrvává už od antiky – není nevyhnutelná; dá se překonat. Komunistická hypotéza je taková, že jiná forma kolektivní organizace je možná, že odstraní nerovnost v bohatství a dokonce dělbu práce. Soukromé přivlastňování obrovských majetků a jejich přenos dědictvím zmizí. Existence donucovacího stát, odděleného od občanské společnosti přestane být nadále nutností; dlouhý proces reorganizace založený na svobodném sdružení výrobců bude svědkem jeho mizení.“⁸² Badiou tak znovu oživuje klasickou ideu komunismu a to na základě svého přesvědčení, že jsme v mnoha ohledech blíže všem otázkám, které stáli před lidmi v 19. století. Vypočítává řadu fenoménů, které se zdají opakovat: „obrovské oblasti chudoby, rozrůstající se nerovnost, nihilismus velké části mladých lidí, servilita mnohých intelektuálů; stísněné, obklíčené experimentování několika skupin, které se snaží vyjádřit komunistickou hypotézu.“⁸³ Dnes nejsme podle Badiou v situaci (stejně jako v 19. století), kdy vítězství této hypotézy bylo na pořadu dne. Co však na pořadu dne je, jsou podmínky existence takové ideje. A v tomto bodě už nacházíme podobnosti se Slavojem Žižkem, i když ne zcela. Badiou má zato, že úkolem dneška je skrze kombinaci myšlenkového procesu, který je co do své povahy vždy globální nebo-li univerzální, a politických zkušeností, které jsou vždy lokální nebo-li singulární, nicméně přenositelné, obnovit existenci komunistické hypotézy.⁸⁴

Zatímco Badiou se snaží dát komunistické hypotéze nebo ideji klasický, ale alespoň částečně pozitivní obsah, vychází Žižek z jiného směru. Snaží se prezentovat „ideu komunismu“ jako negativní ideu, jako velké prázdno, ale pozitivně nabitě prázdno. Jeho strategií není ani tak vytyčit konkrétní úkoly. Útočí díky „ideji komunismu“ zejména na převládající politické koordináty. Popisuje nám, že jedna s manter postmoderní levice je, že bychom měli konečně opustit „jakobínsko-leninské“ paradigma centralizované diktátorské moci. Podle Žižky nastal čas, abychom tuto mantru otočili a připustili, že to, co potřebujeme je právě dávka tohoto „jakobínsko-leninského“ paradigmatu.⁸⁵

Vzdor historickému selhání komunistických států, které bylo především selháním státní politiky, selhání snahy zbavit se limitací státu, nahradit státní formu organizace „přímou“ nezastupitelskou formou sebeorganizace (rady) navazuje na tuto tradici. Pozornost bychom měli věnovat „komunistické ideji“, ale vydat se k ní *jinou* cestou. Tato jinakost, ale pro Žižku neznamena popření. Ačkoli sám na mnoha místech popírá, že jde o to opakovat

---

⁸² Badiou, A.: The Communist Hypothesis, in New Left Review č. 49, leden – únor 2008

⁸³ Tamtéž

⁸⁴ Tamtéž

⁸⁵ Viz. Žižek, S.: How to Begin From the Beginning, in The Idea of Communism, Verso, 2010

krok po kroku revoluce minulosti,⁸⁶ neváhá pro inspiraci opět citovat klasiky marxismu. Pokud nemáme představu, čím stát nahradit, nemáme právo odtahovat se od něj. Místo toho bychom měli přetvořit stát tak, aby pracoval v nestátním modu. Klást alternativu jako buď převzetí státní moci nebo pozici ostentativní distance od všeho státního, je podle Žižka zavádějící. Nechává totiž nezměněn fakt, že státní forma zůstává dominantním organizačním principem: „Poslední předmluva k novému německému vydání „Komunistického manifestu“, podepsaná oběma jeho autory, je datována 24. června 1872. Autoři Karel Marx a Bedřich Engels v ní prohlašují, že program `Komunistického manifestu` dnes... místy zastaral`. *`Zejména` – pokračují - `Komuna podala důkaz, že ,dělnická třída nemůže prostě převzít hotovou státní mašinerii a uvést ji do chodu pro své vlastní účely`....*“⁸⁷

Komunistická idea u Slavojě Žižka slouží zejména k prolomení strnulé politické a sociální imaginace. Její pozitivní obsah nechává stranou a snaží se pomocí relativní skandálnosti tohoto pojmu mobilizovat k hledání nových forem uvažování o možné politické strategii.

---

⁸⁶ Srovnej např. Žižek, S.: Lenin's Choice, in Repeating Lenin, [on-line], dostupné z <http://www.lacan.com/replenin.htm>, a Žižek S.: Mluvil tu někdo o totalitarismu?, tranzit.cz, 2007

⁸⁷ Lenin, V.I.: Stát a revoluce, str. 67, Michal Zítka – Otakar II., Praha, 2000

Část II

7. Alterglobalizační hnutí

Na přelomu roku 1999 a 2000 se v americkém městě Seattle uskutečnilo jednání Světové obchodní organizace. Toto prosincové zasedání bylo doprovázeno nebývale silnými protesty. K demonstracím proti institucím jako byla Světová banka nebo Mezinárodní měnový fond však docházelo už od druhé poloviny 20. století. “Bitva o Seattle”,⁸⁸ jak se událostem spojeným s protestem začalo přezdívat, však získala kvalitativně odlišný charakter. Protesty partikulárních skupin se spojily do jednoho proudu za zrušení dluhů Třetího světa a zásadní změnu mocenského rozdělení na planetě. Deset let po pádu Berlínské zdi a zhroucení SSSR začalo velké množství lidí zpochybňovat dominantní společenský systém. Od počátku roku 2000 do roku 2003 probíhaly desetitisícové a statisícové demonstrace proti zasedání nejrozličnějších mezinárodních organizací. Jejich organizačním vyjádřením byly mezinárodní sítě aktivistů a nevládních organizací, které se napříč státy soustřeďovali na materiální a politické zajištění toho kterého protestu a alternativního kontra-summitu. Centry pro debatu dalších kroků a politické strategie celého antiglobalizačního či alterglobalizačního⁸⁹ se stala sociální fóra. Symbolicky významným se stalo zejména první Světové sociální fórum v brazilském městě Porto Alegre, neboť se scházelo ve stejnou dobu, kdy se vedoucí představitelé států a nejvýznamnějších firem scházeli ve švýcarském Davosu.

Slavoj Žižek se k alterglobalizačnímu hnutí vyjadřuje dvěma způsoby, které odrážejí jeho měnící se postoj k tomuto hnutí. První z nich můžeme nalézt v rozhovoru pro na několika místech a jeho postoj se zdá dobře vyjadřovat politickou situaci. Na hnutí reaguje v rozhovoru pro britský magazín *Bad Subjects* v roce 2002. Na otázku, zda nynější antiglobalizační hnutí považuje za projev obnovy levice, odpovídá, že „Napůl. Nikoliv, že ve smyslu, že je to napůl dobré a napůl špatné, ale protože situace je nerozhodnutá – možná nerozhodnutelná. Domnívám se, že právě dnes, po útocích na Světové obchodní centrum, nabývá `Seattle` plně

---

⁸⁸ Podrobnější popis události viz. Smith, J.: „Globalizing Resistance: The Battle in Seattle and the Future of Social Movements“, *Mobilization: The International Journal of Research in Social Movements, Protest, and Contentious Politics* 6, no. 1 (2001), str. 1 – 19.

⁸⁹ K diskusím okolo názvu hnutí viz. Steger, M. B., Wilson, E. K.: *Anti-Globalization or Alter-Globalization? Mapping the Political Ideology of the Global Justice Movement*, in *International Studies Quarterly*, Ročník 56, Číslo 3, str. 439 – 454, Zář 2012

naléhavosti. Po období nadšené odvety, přijde nová (ideologická) deprese, a to bude naše šance.“⁹⁰ Toto vyjádření je plné optimismu z nadcházejících šancí hnutí, ačkoli samy protesty tou dobou procházely transformací z alterglobalistické tematiky na protiválečnou.⁹¹

O dva roky později, v roce 2004 se ve výše zmíněné knize *Iraq: The Borrowed Kettle* vyjadřuje přesvědčení, že to, co je nejdůležitější je „nedělat nic“. Ačkoli jsme se na základě kontextuálního rozboru v jeho díle snažili ukázat, že to neznamená stáhnout se do osobního světa a rezignovat na politickou akci, vyvolává takováto formulace značně podrážděné reakce. Příkladem může být polemika, kterou vedl s Žižkem americký autor Justin Taylor. Vyčítal Žižkovi, že takováto vyjádření se dají snadno chápat jako volání po rezignaci a čekání na to „jestli přijde nejdříve Ježíš nebo Lenin.“ Zároveň to podle Taylora znamená, že považujeme za nicotné veškeré pokusy o antikapitalistickou agitaci.⁹² Na základě výše provedeného teoretického zkoumání opravdu vidíme diskontinuitu mezi probíhajícími politickými boji a revolucí. To je příklad vážné mezery, která komplikuje Žižkovi formulaci politické strategie.

Druhým způsobem Žižkova vyjádření je poukaz na vyprchání původně subversivního náboje, toho, co označoval za „naši šanci.“ Ve svém článku v *London Review of Books* říká: „Od roku 2001 jsou Davos a Porto Alegre blíženecká města globalizace. Davos, exkluzivní švýcarské lázně, kde se schází světová elita manažerů, státníků a mediálních osobností pod mohutnou policejní ochranou na Světovém hospodářském fóru, aby nás (a sama sebe) přesvědčila, že globalizace je nejlepší nápravou problémů, jež globalizace způsobila; Porto Alegre, subtropické brazilské město, v němž se setkává antielita protiglobalizačního hnutí, aby nás (a sama sebe) přesvědčila, že kapitalistická globalizace není našim nevyhnutelným osudem a že – jak to říká oficiální heslo – „je možný jiný svět“. Zdá se však, že shromáždění z Porto Alegre nějak ztratila vzlet – slyšeli jsme o nich v posledních letech stále méně. Kde zůstaly jasné hvězdy z Porto Alegre? Aspoň některé z nich se přesunuly do Davosu.“⁹³ Pokračuje ve vyjmenovávání hostů zasedání ve švýcarském horském letovisku: Bil Gates, George Soros, ředitelé IBM, Goodlu, Intelu atd. Nicméně nikdo z nich na alterglobalizačních setkáních v Porto Algre nebyl, stejně jako nikdo z nich nebyl. Žižkovi jde samozřejmě

---

⁹⁰ Henwood D.: I am a Fighting Atheist: Interview with Slavoj Zizek, in *Bad Subjects*, February 2002, číslo 52, [on-line], dostupné z <http://bad.eserver.org/issues/2002/59/zizek.html>

⁹¹ Českou proměnu hnutí dobře zachycuje Navrátil, J.: *Between the Spillover and the Spillout: Tracing the Evolution of the Czech Global Justice Movement*, Sociologický časopis, ročník 46, číslo 6, 2010, [on-line], dostupné z http://sreview.soc.cas.cz/uploads/5dc049e6c6d1e6bc785936a1b4071fa86021e90e_NAVRATIL%20SC2010-6.pdf

⁹² Taylor, J.: *Zizek Seen Over the Handlebars*, in *CounterPunch*, February 26-28, 2005, [on-line], dostupné z <http://www.counterpunch.org/2005/02/26/zizek-seen-over-the-handlebars/>

⁹³ <http://www.listy.cz/archiv.php?cislo=076&clanek=060717>

primárně o kritiku toho, že se představitelé této světové elity snaží prezentovat jako lidi, kteří pomáhají a produkují ekologické a fair-trade produkty. Nicméně neúcta k faktům, je rys, který činí jeho argumentaci mnohem méně věrohodnou. Zůstává tak jen radikálním žurnalistickým gestem.

8. Stávka učitelů – o buržoazii s výplatní páskou

Zatímco nejasné spojení mezi konkrétním politickým úsilím a revolucí na jedné straně a ignorováním faktů, na straně druhé může vést k oslabování argumentační pozice Slavoje Žižka, můžeme nalézt ještě další mnohem závažnější rys jeho argumentace. Je to neadekvátní zacházení s pojmy.

30. června 2011 proběhla v Británii společná stávka učitelů a pracovníků veřejné sféry.⁹⁴ Jednalo se o do té doby největší protest této skupiny pracujících.⁹⁵ V komentáři nejen k tomuto protestu tvrdí, že „dnešní stávky, jejichž většinu organizuje `buržoazie s výplatní páskou` vedená strachem, že přijde o svou nadmzdu. To nejsou proletářské protesty, ale protesty proti hrozbě, že se z nich proletáři stanou. Kdo si dnes dovolí stávkovat, když mít stále zaměstnání je privilegium? Nikoli špatně placení dělníci z (toho co zbylo z) textilního průmyslu atd., ale ti privilegovaní pracující, kteří mají garantovaná místa (učitelé, zaměstnanci MHD, policisté). To platí také pro vlnu studentských protestů: jejich hlavní motivací je pravděpodobně strach z toho, že vyšší vzdělání jim už později v životě nadále nezaručí nadmzdu.“⁹⁶

Zprvce pojem „nadmzda“ (surplus wage) je nový pojem, který nic neosvětluje. Pouze se jím říká, že manažeři dostávají hodně peněz. Neadekvátně také v článku používá pojem vykořisťování, který má jen onu „nadmzdu“ morálně zatížit. Žižek samozřejmě marxistický slovník ovládá, ale zde se dopouští jedna nesprávného použití (vykořisťování je proces extrakce nadhodnoty z pracovní síly), jedna zavádění nových pojmů, které nejsou mají pouze moralizující obsah.

Žižek, zdá se, ve svém textu nechápe mocenské vztahy, které fungují na pracovištích. Manažery, vedoucí oddělení nebo úseků, ředitele atp. neliší od řadových zaměstnanců jen jejich plat, ale zejména pozice nadřízeného, který dohlíží, aby pracovní proces pokračoval. V tomto smyslu splňují tito zaměstnanci funkci kapitalisty-vlastníka, která však není nová a jen za dob dávno minulých chodili vlastníci podniků dohlížet přímo na pracoviště na průběh výroby.

---

⁹⁴ Teachers gather in London as public sector staff strike over pension reforms, June 30, 2011, Daily Telegraph, [on-line], dostupné z <http://www.telegraph.co.uk/news/politics/8608195/Teachers-gather-in-London-as-public-sector-staff-strikes-over-pension-reforms.html>

⁹⁵ Strikes In Britain: A Selected Timeline, Solidarity Federation, [on-line], dostupné z <http://www.solfed.org.uk/strikes-in-britain-a-selected-timeline>

⁹⁶ Žižek, S.: The Revolt of the Salaried Bourgeoisie, 26. ledna 2012, in London Review of Books, ročník 34, číslo 2, [on-line], dostupné z <http://www.lrb.co.uk/v34/n02/slavoj-zizek/the-revolt-of-the-salaried-bourgeoisie>

Kapitalismus ve své ideální podobě zahrnoval podnikatele, který investoval (své nebo půjčené) peníze do výroby, kterou organizoval a vedl, a poté shrábl zisk, rodí se nám nový ideální typ: už žádný podnikatel, který vlastní svou společnost, ale profesionální manažer (správní rada včele se svým předsedou), který spravuje společnost vlastněnou bankami (opět řízenými manažery, které banku nevlastní) nebo rozptýlení investoři. V tomto novém ideálním typu kapitalismu je buržoazie, která prokázala svou nefunkčnost, znovu tuto funkci nabývá v podobě placeného managementu...“ Žižek úplně pomíjí fakt, že i když vlastnická struktura současného kapitalismu je mnohem složitější, propletenější a často obtížně dohledatelná, existuje. O její částečné zmapování se pokusil tým vědců ze švýcarského Federálního technického institutu. Tento tým došel k identifikaci 147 vysoce provázaných společností, které přes vlastnictví akcií, podílů a účasti ve správních radách ovládají další 43 000 ekonomicky nejvýznamnějších firem.⁹⁷

K občasnému ignorování faktů se u Žižka v některých případech přidává i nekonzistentní nakládání s pojmy, jakým je výše uvedený pojem „buržoazie s výplatní páskou“. Proto je Žižek také terčem kritiky autorů, kteří jinak patří do skupiny radikálně kritických či radikálně levicových. Příkladem může být nedávné vyjádření lingvisty Noama Chomského, který označil Žižka za “intelektuálního pozéra, jehož teorie není teorií, neboť se nedá verifikovat.”⁹⁸ Tato debata nadále probíhá, ale podle našeho názoru nemá vliv na obsah ani zaměření naší práce.

---

⁹⁷ Vitali, S., Glattfelder J. B., Battiston S.: The network of global corporate control, [on-line], dostupné z http://arxiv.org/PS_cache/arxiv/pdf/1107/1107.5728v2.pdf

⁹⁸ Chomsky on Lacan and Žižek, YouTube, [on-line], dostupné z http://www.youtube.com/watch?feature=player_embedded&v=GWRqPbwwYS0#at=173

9. Globální protesty 2010 - 2013

Žižkův nedávný komentář⁹⁹ o globálních protestech během posledních let, naznačuje, že jeho analýza současný získává méně rozpornou povahu. Připomíná Marxe, který popisoval situaci v Německu před rokem 1848 jako takovou, ve které už není možné řešit partikulární problémy, ale že je nutné uvažovat o celkovém řešení v podobě revoluce. Stejně tak byl přelom 80. a 90. let 20. Století pro Žižka dobou, kdy nešlo řešit problémy států bývalého Východního bloku drobnými reformami, odstoupení jednotlivých představitelů, ale byl potřeba zásadní rozchod s realitou minulého režimu.

V roce 2011 vypukly napříč Evropou a Blízkým východem protesty, které podle Žižka to, že obhájci statutu quo se je snažili rozpojit. Nešlo dle jejich interpretace o součást globálního hnutí, ale o partikulární protesty, které se snažila jednou vydobýt si politická práva, jednou zpochybňovat volný trh. Navíc, zatímco v Egyptě volali po „svobodě“ a „demokracii“, tak aktéři Occupy se bouřili právě díky nim, protože je považovali za nedostatečné a vyprázdněné.

Přesvědčení o nepropojenosti zmíněných protestů ale Žižek odmítá a přichází s explicitním stanoviskem, že všechny tyto protesty, jakkoli se mohou lišit v konkrétnostech, jsou všechny reakcí na různé projevy globálního kapitalismu.

Žádný z těchto protestů se nedá redukovat na jedno téma, protože vždy reagují na kombinaci přinejmenším dvou oblastí: na ekonomické (od korupce přes neefektivitu kapitalismus samotného) a politicko-ideologické (od požadavků po demokracii k požadavkům, aby současná podoba standardní multistranické demokracie byla zavrhnuta). Ve všech protestech chápou jeho aktéři kapitalismus *jako systém*. To ale podle Žižka neznamena, že jediným řešením je ho přímo svrhnout. Stejně tak bychom podle něj neměli podlehnout touze po gradualistickém zlepšování poměrů.

Současný kapitalismus je ideologický nekonzistentní. Na jedné straně obhájí volný trh, na druhé USA dotují své farmáře, na jedné straně káže demokracii a na druhé nejlépe funguje v zemích jako je Saudská Arábie nebo Čína.¹⁰⁰

Žižek navrhuje strategii, která by na tuto nekonzistentnost reagovala tím, že vytyčí několik „realistických“ požadavků. Tyto by neměly překročit rámec daného systému. Žižek ale tvrdí, že v tom je právě jejich subversita. Jejich realizace je v rámci tohoto systému

---

⁹⁹ Žižek, S.: Trouble in Paradise, 18. července 2013, in London Review of Books, ročník 35, číslo 14, [on-line], dostupné z <http://www.lrb.co.uk/v35/n14/slavoj-zizek/trouble-in-paradise>

¹⁰⁰ Tamtéž

nemožná, ačkoli převládající ideologický rámec tvrdí něco jiného. Žižek se tak aplikuje tezi, že nejhorší, co by se mohlo současnému systému stát, je to, že bychom začali brát doslova teze o demokracii a vládě lidu.

Pečlivý výběr takovýchto požadavků doplňuje o zajímavý popis toho, jak se v průběhu politického střetu proměňuje hlavní cíl protestu: „Politické hnutí začne s ideou, něčím, o co usiluje, ale během času projde tato idea hlubokou transformací – nikoliv jen taktickým přizpůsobením, ale esenciální redefinicí... Řekněme, že revolta začne jako požadavek na spravedlnost, řekněme ve formě zrušení nějakého zákona. Jakmile se lidé začnou hlouběji angažovat, začnou si všímat toho, že k dosažení skutečné spravedlnosti bude potřeba mnohem více, než splnění jejich politického požadavku.“¹⁰¹ Stejný proces jsme mohli pozorovat také na českém příkladu hnutí proti vybudování americké základny v České republice. Řada stoupenců hnutí začala své angažmá jako lidé, kteří nesouhlasili s tím či oním aspektem vybudování základny: militarismus, arogance vlády odmítající referendum atp. V průběhu této kampaně ale docházeli k uvědomění si vzájemného propojení rozdílných politických a ekonomických aspektů plánovaného vybudování základny.¹⁰²

Slavoj Žižek touto formulací zapojuje do svého uvažování něco, co v něm dosud při komentářích o aktuálních politických bojích chybělo: dynamika, jakou probíhá ten který partikulární boj. Správně tak Žižek vyvozuje, že to, co budeme s vědomím řečeného nejvíce potřebovat je politické vzdělání. Samozřejmě nejde o formální vzdělání v rámci vzdělávacího systému, ale o politické vzdělání jakožto třídní vědomí. Ačkoli Žižek takto explicitní není, jen těžko lze dojít k jinému závěru, že „demokracie sama může být formou nesvobody a že musíme požadovat více, než jen politickou demokracii: sociální a politický život musí být demokratizován také.“¹⁰³

---

¹⁰¹ Tamtéž

¹⁰² Zde vycházíme z naší vlastní zkušenosti jakožto aktéra tohoto hnutí.

¹⁰³ Žižek, S.: Trouble in Paradise, 18. července 2013, in London Review of Books, ročník 35, číslo 14, [on-line], dostupné z <http://www.lrb.co.uk/v35/n14/slavoj-zizek/trouble-in-paradise>

10. Závěr

Nyní máme před sebou základní obraz politické filosofie Slavojе Žižka s ohledem na sledovaný cíl, tj. hledat v jeho myšlení odpovědi na otázku strategie emancipačního projektu 21. století. Pokusme se tedy shrnout naše dosavadní zkoumání.

10.1 Společnost odsouzená k slasti

Globální kapitalismus je podle Slavojе Žižka společnost postavená na příkazu „užívej si“. Žižek vychází z Lacanova diskurzu univerzity, který popisuje vnitřní organizaci distribuce slasti-jouissance. Zkoumání nám ukázalo, že tato organizace má závažný vliv na subjekt, jedince. Ten je zbaven své subjektivity a je ponechán jen jako soubor tužeb, potřeb a preferencí, jejichž naplňování ho má uspokojovat, ačkoli ho nikdy nenaplní.

V kapitalismu vládou fakta v podobě expertů, kteří slouží k „vědeckému“ dokazování, že uspokojování konkrétních potřeb, konkrétní formou je to, co nám k slasti-jouissance pomůže, a navíc je to to, co se od nás čeká.

Na rozdíl od autoritářských režimů nemá dnešní subjekt žádnou pevnou symbolickou identitu. V nich byl člověk ideologicky interpelován, měl dodržovat rituály a zachovávat věrnost velkému Druhému (ztělesňovanému většinou vůdcem, nebo stranou). To nám ukazuje dolní polovina grafu diskurzu univerzity. Pozdní kapitalismus nenabízí subjektům symbolickou identitu; nabízí jim imaginární identity, tj. způsoby jak si představovat, že si užívají. Konzumerismus je jen jiným názvem pro tento fakt. Z něj také plyne neustálé řetězení spotřebních zážitků a impulsů, protože konzum nabízí jen krátkodobé uspokojení.

V dnešní společnosti je podle Žižka všechno dovoleno. Excesy jsou dokonce cosi pozitivního: mít co nejvíce milenců a milenek, být „králem“ každé oslavy; zároveň získat co největší úspěch v práci a mít nejšťastnější rodinu atp. To vede k efektu, který autor nazývá upadající „efektivitu symbolična“. Na něm jsme spolu s Žižkem ukázali, že řada věcí, která mohla být dříve považována za subversivní, se stává naprostým mainstreamem. V politické praxi to pak znamená, že skutečné nebezpečí pro systém představují lidé, kteří by se chtěli přesně řídit a vyžadovat dodržování jeho pravidel.

10.2 Kritika radikální demokracie

Takto vnitřně oslabený subjekt nemůže být aktérem žádné demokratické praxe. Pro Žižka představuje lpění na „demokratickém“ postupu, „demokratických“ zásadách, zkrátka orientace na demokracii myšlenkovou bariéru, která nám znemožňuje hledání politických alternativ. Zde se střetl zejména se zastánci radikální demokracie jako jsou Ernesto Laclau a Chantal Mouffe. Tito dva autoři vycházejí z pozice, že nelze přiznat nějakému boji nadřazenost nad jinými. Pro Laclaua je „rámec“ dán výsledkem kontingentních hegemonických artikulací; z toho plyne, že vztahy mezi jeho prvky jsou ze své podstaty nestálé a neustále mění místo díky historicky kontingentním intervencím.¹⁰⁴ Tato koncepce pojímá boj jako otevřené pole, které je přístupné k hegemonní reinterpretaci a zformování pozic mimo ekonomickou determinaci.

Na druhé straně je Žižek zastáncem klasického marxistického pojetí třídního boje, jakožto společenského antagonismu, který je primární, protože se podle něj týká samotné materiální existence kapitalistické společnosti a jedině přes tento úhel pohledu můžeme dojít ke skutečně univerzalistické emancipační politice. Radikálním demokratů tato možnost podle Žižka uniká právě proto, že jsou stále v pasti „demokratického dogmatismu“.

---

¹⁰⁴ Butler, J., Laclau E., Žižek S.: Contingency, Hegemony, Universality, str. 293, Verso, 2000

10.3 Relevance pracující třídy

Debata o nositeli společenské změny nás zavedla k hledání, jak takový subjekt bude vypadat. Může to být podle radikálních demokratů lid nebo v jiné formulaci Michaela Hardta a Antonia Negriho multituda. O té jsme hovořili jako o těch, kteří jsou podřízeni moci kapitálu a o těch, kteří tvoří protimoc (counter-power) vůči Impériu (síť nadnárodních mocenských center jako jsou nadnárodní korporace nebo instituce. Obě tyto postmarxistické alternativy však Žižek odmítá. Ačkoli zpochybňuje zjednodušenou představu o „vedoucí dělnické třídě, která kráčí vstříc svému dějinnému poslání“, je pro něj pracujícího stále nejbližším konceptem pro pospání možného nositele společenské změny. Sám Žižek si je ale vědom, že ve společenské struktuře došlo k zásadním proměnám.

Pokud se ale na proměny ve struktuře dnešních západních společností podíváme podrobněji, můžeme podle řady autorů dojít k závěru, že proces „deindustrializace“ se typicky projevoval v poklesu podílu zaměstnaných a výstupů mezi službami a výrobou v neprospěch výroby. Jinými slovy, šlo o relativní změnu, při které se zmenšoval poměr zaměstnanců ve výrobě vůči službám a nikoli jejich absolutní čísla. Přesun v rámci sektorů z výroby do služeb byl z velké části způsoben značným nárůstem produktivity práce ve výrobním průmyslu, což znamená, že menší množství pracovníků může vyrobit větší množství zboží. Proto jich není potřeba zaměstnávat tolik. Růst produktivity ve službách byl oproti tomu ve Spojených státech mezi roky 1970 - 84 jen 0,8% v komerčním bankovníctví, 0,4% v pohostinství. Vezměme si další zemi, která je považována za jednu z nejúspěšnějších poválečných ekonomik: Japonsko. Zde mezi roky 1964 - 82 klesl podíl služeb na HDP z 51,7% na 48,8% a ve výrobě narostl z 24,1% na 39,9% podílu na HDP.¹⁰⁵

---

¹⁰⁵ Viz. Callinicos, A.: *Against Post-Modernism*, kapitola 5, Polity Press, 1989

10.4 Nebezpečné ideje

Návrat ideje komunismu je dosavadním vyústěním teoretické práce v oblasti politické filosofie. Žižek v dialogu s francouzským filosofem Alainem Badiouem hledají obsah a důvody, proč by mělo být něco takového, jako je idea komunismu, relevantní. Zatímco Badiou se snaží obhájit klasický historický obsah ideje komunismu poukazem na to, že se v dnešní společnosti setkáváme s jevy, které jsou dobře známy z 19. století, používá Žižek pojem „komunistická idea“ v jiném smyslu. Aniž by s Badiouem nesouhlasil, je pro Žižka podle našeho názoru „komunistická idea“ hlavně prázdným pojmem, jehož hlavním cílem je vyprovokovat politickou imaginaci a pomoci tak překonat slepou uličku, do které se podle něj dnešní levice chýtila.

10.5 Od teorie k praxi

Od teoretika, který velmi často mluví o revoluci a sám se angažuje na podporu nejrozumnějších sociálních a politických hnutí, je třeba podle našeho názoru žádat vyšší mírou zodpovědnosti za veřejné vystoupení. Jsou totiž nutně chápány jako odraz jeho teorie do politického angažmá. Proto jsme vybrali tři relevantní příklady, na kterých jsme tento „překlad“ teorie do praxe zkoumali.

Prvním příkladem bylo alterglobalizační hnutí z přelomu tohoto tisíciletí. Na Žižkových komentářích jsme ukázali nejprve jeho kladný postoj a strategickou rozvahu, která varovala před tím, aby byl „duch Seattlu“ zapomenut. Na druhou stranu se po zklamání z vyvolaných nadějí dopustil Žižek nerespektování faktů, když naznačil, že představitelé alterglobalizačního hnutí se stali „liberálními komunisty“ a účastní se zasedání Světového ekonomického fóra ve švýcarském Davosu, kde propagují „kapitalismus s lidskou tvář“.

Druhým příkladem byl Žižkův postoj k milionové stávce britských učitelů. Tento příklad jsme vybrali záměrně jednak proto, že se jednalo o mimořádně rozsáhlou kolektivní akci, a jednak kvůli tomu, jakým způsobem na ni Žižek reagoval. Ukázali jsme, že dokáže používat naprosto neadekvátní pojmy, které slouží jen k moralistnímu odsouzení jako u pojmu „buržoazie s výplatní páskou“, který byl adresován právě stávkujícím učitelům. To je také důvod, proč bývá někdy označován za nekonzistentního a protiřečícího si autora.¹⁰⁶ Zároveň taková vystoupení působí zmatečně.

Třetím příkladem byly Žižkovy postoje k protestům z let 2010 – 2013. Ty identifikuje jako řetězec protestů, který ač má na různých místech různou podobu (hnutí Occupy, Egyptská revoluce) je příznakem krize globálního kapitalismu. Tuto svou tezi se snaží obhájit poukazem, že ve všech protestech nalézáme explicitně antikapitalistické projevy. Na druhou stranu, čistý antikapitalismus pro Žižka není vhodnou politickou strategií. V souladu se svou tezí o oslabené roli symbolična navrhuje, vytyčení několika „realistických“ požadavků. Tyto by neměly překročit rámec daného systému. Žižek ale tvrdí, že v tom je právě jejich subversita. Jejich realizace je v rámci tohoto systému nemožná, ačkoli převládající ideologický rámec tvrdí něco jiného. Žižek se tak aplikuje tezi, že nejhorší, co by se mohlo současnému systému stát, je to, že bychom začali brát doslova teze o demokracii a vládě lidu.

V překračování převládajících politických kategorií a místy až nemístným provokováním přispívá Slavoj Žižek k obnově kritického myšlení a budování strategie nového emancipačního projektu. S tím je také nepochybně spojeno ono nejkontroverznější tvrzení o „demokratickém fundamentalismu“, které zde chápeme jako kritiku liberálně demokratického

---

¹⁰⁶ Boucher, G., Glynn J., Sharpe M.: *Traversing the Fantasy*, Ashgate Publishing, 2005

pojetí demokracie, které, jak ukazují soudobé debaty, naráží na řadu svých limitů. Nepochybně zajímavým bude další myšlenkový vývoj jak Žižkova myšlení samotného, tak zejména autorů mladší generace, jakým je například Bruno Bosteels, kteří jeho dílo dále recipují.

11. Literatura

Knihy

- Bell, D.: The Coming of Post-Industrial Society, Basic Books, 1976
- Bose, S.: Contested Lands: Israel-Palestine, Kashmir, Bosnia, Cyprus and Sri Lanka, Harvard University Press, 2007
- Butler, J., Laclau, E., Žižek, S.: Contingency, Hegemony, Universality: Contemporary Dialogues on the Left, Verso, 2000
- Boucher, G., Glynos, J., Sharpe M.(eds.): Traversing the Fantasy: Critical Responses to Slavoj Žižek, 2005
- Boucher, G., Sharpe, M.: Žižek and Politics, Edinburgh University Press, 2010
- Callinicos, A.: Against Post-Modernism, Polity Press, 1989
- Callinicos, A.: Against Postmodernism, Polity Press, 1991
- Cliff, T.: Marxism At the Millenium, Bookmarks, 2000
- Dabashi, H.: The Arab Spring: The End of Postcolonialism, Zed Books, 2012
- Dean J.: The Communist Horizon, Verso 2012
- Dean, J.: Žižek's Politics, Routledge, 2006
- Douzinas, C., Žižek, S. (eds.): The Idea of Communism, Verso, 2010
- Evans, D.: An Introductory Dictionary of Lacanian Psychoanalysis, Routledge, 2005
- Manson, P.: Why It's Still Kicking Off Everywhere: the New Global Revolution, Verso 2013
- Doogan, K.: New Capitalism: Transformation of Work, Polity, 2009
- Douzinas, C., Žižek, S. (eds): Idea of Communism, Verso 2010
- Engels, B.: Postavení dělnické třídy v Anglii, in Sebrané spisy Marxe a Engelse, sv. 2, SNLP, 1957
- Esty, D. C., Winston, A. S.: Green to Gold, Yale University Press 2006
- Fink, B.: The Lacanian Subject, Princeton, University Press, 1995
- Friedman, T.: Flat, Hot and Crowded, Farrar, Straus and Giroux, 2008
- Fukuyama, F.: Konec dějin a poslední člověk, Rybka Publisher, 2002
- Gershuny, J.: After Industrial Society? The Emerging Self-service Economy, Macmillan Press, 1978
- Habermas, J.: The Future of Human Nature, Polity, 2003
- Hardt M., Negri, A.: Empire, Harvard, 2001

Lenin, V. I.: Sebrané spisy sv. 45, Svoboda, 1989

Lenin, V. I.: Stát a revoluce, Michal Zítka – Otakar II., Praha, 2000

Luxemburgová, R.: Masová stávka, strana a odbory, kapitola 3, Marxistický internetový archiv [on-line], dostupné z <http://www.marxists.org/cestina/luxemburgova/1906/masstavka/ch03.htm>

Marx, K.: Rukopisy Grundrisse, sv. II, Svoboda, 1974

Mészáros, I.: Beyond Capital, Monthly Review Press, 2000

Molyneux, J.: What Is Real Marxist Tradition?, Haymarket Books, 2003

Mouffe, Ch.: Democratic Paradox, Verso, 2000

Poulantzas, N.: Classes in Contemporary Capitalisms, NLB, 1975

Ritzer, G.: Mcdonaldizace společnosti, Academia, 2003

Wood, E. M.: Počátky kapitalismus, Svoboda Servis, 2011

Žižek, S.: For They Know Not What They Do, Verso, 2008

Žižek, S.: Iraq: The Borrowed Kettle, Verso, 2004

Žižek, S.: Jednou jako tragédie, podruhé jako fraška, Rybka Publisher, 2011

Žižek, S.: Mluvil tu někdo o totalitarismu?, Tranzit.cz, Praha 2007

Žižek, S.: Neapolitelný subjekt, Luboš Marek, 2007

Žižek, S.: Parallax View, MIT Press, 2006

Žižek, S.: Tarrying with the Negative, Duke University Press, 1993

Žižek, S.: The Sublime Object of Ideology, Verso, 1989

Žižek, S.: Podkova nade dveřmi, Akademie výtvarných umění, 2009

Žižek, S.: Lenin's Choice, in Repeating Lenin, [on-line], dostupné z <http://www.lacan.com/replenin.htm>

Žižek, S.: Welcome to The Desert of The Real, Verso, 2002

Články

Badiou, A.: The Communist Hypothesis, in New Left Review č. 49, leden – únor 2008

Brunnschweiler, C. N., Bulte, E. H.: Natural Resources and Violent Conflict: Resource Abundance, Dependence and the Onset of Civil Wars, Swiss Federal Institute of Technology Zurich [on-line], dostupné z http://www.cer.ethz.ch/research/wp_08_78.pdf

Henwood D.: I am a Fighting Atheist: Interview with Slavoj Zizek, in Bad Subjects, February 2002, číslo 52, [on-line], dostupné z <http://bad.eserver.org/issues/2002/59/zizek.html>

<http://www.telegraph.co.uk/news/politics/8608195/Teachers-gather-in-London-as-public-sector-staff-strikes-over-pension-reforms.html>

Mair, P.: Ruling the Void: The Hollowing of Western Democracy, in *New Left Review*, číslo 42, listopad – prosinec 2006

Navrátil, J.: Between the Spillover and the Spillout: Tracing the Evolution of the Czech Global Justice Movement, *Sociologický časopis*, ročník 46, číslo 6, 2010, [on-line], dostupné z http://sreview.soc.cas.cz/uploads/5dc049e6c6d1e6bc785936a1b4071fa86021e90e_NAVRATIL%20SC2010-6.pdf

Smith, J.: „Globalizing Resistance: The Battle in Seattle and the Future of Social Movements“, *Mobilization: The International Journal of Research in Social Movements, Protest, and Contentious Politics* 6, no. 1 (2001), str. 1 – 19.

Steger, M. B., Wilson, E. K.: Anti-Globalization or Alter-Globalization? Mapping the Political Ideology of the Global Justice Movement, in *International Studies Quarterly*, Ročník 56, Číslo 3, str. 439 – 454, Zář 2012

Strikes In Britain: A Selected Timeline, Solidarity Federation, [on-line], dostupné z <http://www.solfed.org.uk/strikes-in-britain-a-selected-timeline>

Taylor, J.: Zizek Seen Over the Handlebars, in *CounterPunch*, February 26-28, 2005, [on-line], dostupné z <http://www.counterpunch.org/2005/02/26/zizek-seen-over-the-handlebars>

Teachers gather in London as public sector staff strike over pension reforms, June 30, 2011, *Daily Telegraph*, [on-line], dostupné z

Vitali, S., Glattfelder J. B., Battiston S.: The network of global corporate control, [on-line], dostupné z http://arxiv.org/PS_cache/arxiv/pdf/1107/1107.5728v2.pdf

Žižek, S.: Capitalism, Foreign Policy [on-line], listopad 2012, dostupné z: <http://www.foreignpolicy.com/articles/2012/10/08/capitalism>

Žižek, S.: The Revolt of the Salaried Bourgeoisie, 26. ledna 2012, in *London Review of Books*, ročník 34, číslo 2, [on-line], dostupné z <http://www.lrb.co.uk/v34/n02/slavoj-zizek/the-revolt-of-the-salaried-bourgeoisie>

Žižek, S.: Trouble in Paradise, 18. července 2013, in *London Review of Books*, ročník 35, číslo 14, [on-line], dostupné z <http://www.lrb.co.uk/v35/n14/slavoj-zizek/trouble-in-paradise>

Audio a video zdroje

Chomsky on Lacan and Žižek, YouTube, [on-line], dostupné z

http://www.youtube.com/watch?feature=player_embedded&v=GWRqPbwwYS0#at=173

Záznam konference „Communism, A New Beginning?“, 4. 6. 2012, [on-line], dostupné z

<http://www.youtube.com/watch?v=JEuV7DMKess>

Žižek podpořil řeckou Koalici radikální levice (SYRIZA), viz.

<http://www.youtube.com/watch?v=SWtn7iEckY>

Žižek, S.: „On Idea of Communism“, London, 2010, [on-line], dostupné z

<http://versouk.wordpress.com/2010/07/07/idea-of-communism-callinicos-zizek-holloway-at-marxism/>